МИСЛИ

О ВАЖНОСТИ, ПРАВЦУ И СРЕДСТВИМА УНАПРЕЂИВАЊА КЊИЖЕВНОСТИ СРБСКО-ХРВАТСКЕ.

НАПИСАО

ОГ. УТЈЕШЕНОВИЋ-ОСТРОЖИНСКИ.

Малено је зрно горушично, али кад се посије, узрасте веће од свега поврћа, и птице небесне сједају на његове гране.

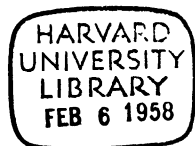
Мат. XIII. 31—32.

ПРОДАЈЕ СЕ НА КОРИСТ „СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА."

У БИОГРАДУ

На продају у књижарници В. Валожића.

1869.

Штампано у државној штампарији у Биограду.

Помишљаји духа човјечијега налик су искрама живога огња у кремену тврду. Многи носи кресиво уза се, али ако не узме огњило и не удари о кремен, те не принесе тру̂да и не наложи горива, никада се на том огњу огријати не ће.

Тако је и с помишљајима духа човјечијега. Многи замисле добре и племените мисли, али ако их не изреку јавно и не разложе свијету на видику, остати ће мртво и неплодно благо, које би иначе можебит и богата плода донијело.

Хоћу и ја овијем ријечима да изкрешем коју искру, и да посијем по народу своме некоје мисли о унапређивању књижевности наше, које ме одавна море, па и надам се, да ће које зрнце овога сјемена пасти на плодно мјесто у срцима по народу моме. Било у добри час!

Књижевност је, веле, писмена остава духа човјечијега у погледу тако званијех бесједнијех умјетностӣ и знаностӣ.

У тој остави налази се сахрањено духовно благо свакога народа, и она му је вјерно огледало стања просвјете, образовања, уљудности и народнога значаја, врлина̂ ума и срца најдаровитијијех духова̂ његовијех.

Народ без књижевности не броји се дан данас међу народе образоване, међу народе, који су кадри да подјеле правац радном колу историје свијета, да обезбједе садаш-

њост своју и будућност поколења свога. А јао си га народу оному, којему баш ово није смјер читава настојања његова, него који ради попут хрђава господара, којему се не ће да засађива воћарâ и виноградâ, еле не зна хоће ли дочекати да и он ужива плодове тога труда свога.

Чим завириш на врата књижевне оставе којега народа одмах ћеш опазити, шта му ваља досадашња духовна радња његова, и како је народ употребио таленат свој, дар вишњега творца, што му га је умножати било, а не закопати.

Мотрећи преобилне плоде књижевности народâ образованијех, чудимо се и дивимо богатству плодовâ духовне снаге њихове, озбиљности учевнога, милинама умјетничкога рада њихова, те нехотице приспподабљамо обиље њихово с оскудицом нашом, напредак њихов са заостајањем нашијем. Ако тада духом не клонемо, то нам је поручанство, да је и наш дух капља из онога широкога мора, из којега су и други доселе сретнији народи црпили силну и богату струју просвјете и образованости своје. То нам је поручанство, да би и ми кадри били, озбиљном вољом и сложнијем радом сустигнути бар донекле друге напредније народе оне.

Књижевност је најјача полуга свакому *духовному, моралному напредку* народâ. Она је и изван школе преважно средство непрестане, успјешне наставе и образовања, које никада не јењава и мирује. Она је дивна сила од васпитавања и образовања малога и великога, што читати умије.

Ширењем добријех књигâ по народу своме, зиђемо школе при свакој кући, куда оне допиру. Читањем племенитијех мислâ у добријем књигама, оплемењивају се исти помишљаји и накане појединијех људâ и народâ, оснивају се у нашем духу оне мањушне, сићане, невидиве жице знања и вјештине наканâ, смјеровâ и одлукâ, које живи дух наш оплођава и оживљава, и средством којијех човјек као свјестно биће засиже самостално и дјелотворно у круг

духовнога и друштвенога живота људскога, у коло историје свијета.

Ми јужни славени који смо већином покрај нашијех рједкијех и мањичавијех училиштâ, више мање самоуци, и који имадемо ишта озбиљнијега знања позитивнога, од куда нам оно, ако не из добријех књигâ инијех народâ? Дапаче, тко иоли позна течај наукâ и најбољијех великијех школâ, знати ће, да се и ту ученици морају да користе читањем добријех књига, више него предавањем својијех учитељâ.

Али од куда ће да шта научи и да знаде у нас онај тужни нашинац, који не може или не умије да нађе пута до таковијех изворâ вишјега знања човјечијега? Срце пуца правому родољубу мотрећи варварство, незнање и нехајство за подуком и образовањем већине нашега пука, не само сеоскога, него и градскога, које с малијем изнимкама, тјера свој обрт или занат начином, који не позна никакова напредка нашега вијека. Тога нехајства и равнодушја налазимо подоста и код онијех људî, од којијех се пунијем правом очекивати може, да предњаче просвјетом и образовањем у народу своме. Баш такови људи и не питају за напредак народни, ма да би се радовати морали кад игдје у народу сине искра живога духа Божијега.

Ну може ли то иначе да буде уз помањкање довољна броја добријех школâ, основанијех у духу народном, уз помањкање или неприступност добријех књига, уз оскудицу жалибоже *пута и начина*, којијем *да дође и најбоља књига у руке пука* на овом или на оном крају тужнога народа нашега, разтргана које како на толико областî европејскијех и азијатскијех? Чудо дивно, како не подивљасмо и већма, кад нам небй нигдје мјеста ни средства праве народне образованости и просвјете, да се њима користи читав народ, а не само појединци и гдјекоји крајеви народа нашег.

Рећи ће тко да је било некада високе образованости

на свијету и без штампанијех књигâ; али ваља сјећати се, да је тадашња просвјета и образованост била само прћија привилегиранијех кастâ, према нашему добу свакако веома ограничена обсега и замашаја, тако да се данас ље никому не би хтјело благодати оне добе, гдје је већина пука била само робље осуђено на аргатовање у господара свога.

Данас је то све другачије, а множини онијех који би ради да се подуче и да се образују, није иначе постигнути циља свога, него средством богате *књижевности народне.*

Од превелике је нужде, да се оснују и по народу нашем, како то посвуда у образованијех народа бива, путови духовнога моралнога дотицаја, путови просвјете и образовања, који воде од свакога огњишта учености и образованости, од свакога изврстна списатеља и умјетника нашега, до свакога двора и до сваке колибе у народу нашем. Само тијем путем може да сине већини народа нашега сунце знања и образовања према правој потреби духа и срца његова, може да му се укаже пут напредка сваке врсти, без да га плати жртвом народнога бића свога.

При нашем народном стању културном, морала би заиста и свака наша влада, сматрати свакога добра списатеља нашега за апостола народа свога, којега је задатак, да подучава, припитомљива и образује народ свој. Како дубоко и озбиљно наш народ схваћа важност књижевности, и како се боји више пера него мача, види се из познате пословице: „Боље је да те ћера Турчин сабљом, него ли шваба пером.“ — Књижевност говори небројенијем језицима огњенијем, узвисује и кује у звијезде пријатеље, а осуђује и мучке без помиловања непријатеље своје. Она влада која то не схваћа, па још у недозрелости пука тражи политичну снагу своју, осуђује сама себе. Глупост и политична недозрелост не помаже већ ни деспотичнијем владама, еле у сукобу с трећијем, образованијем и просвјет-

љенијем противником слабо се ослонити на духовно мртву невјешту гомилу народа необразована. Тко ли би рад политичне свијести и дозрелости у народу своме, тај мора да најприје по народу посије зрелога сјемена знања и образовања, па ће сигурно жетву жети све златнога класја.

Данас је то изван питања, да ступањ просвјете и образовања свакога народа стоји у размјеру с кораком књижевности његове, и да се висина духовнога образовања његова даде измјерити попут топлине и студени у тјелесном свијету, бројевима његовијех књижарнâ.

Од сувременикâ нашијех изађоше Нијемци на глас с високе учености, с високе, веома разгранате просвјете и образованости народа свога. Грађани до простога занатлије, па и исти сељаци за чудо су подучени и образовани у сјеверној и средњој Њемачкој. Тко се год поближе спознао с војницима прускијем, не приписује страховитога пораза при Садови над противницима њиховијем једино игленаркама пушкама пруске војске, него признаје, да је добријем школама и богатом књижевности њемачком врло подучени, мишљењу приучени пруски војник, умнијем силама својијем, окретношћу и вјештином сваке врсти, у сукобу с неукијем и необразованијем противником, морао да побједи, ма да се овај борио као што се бори лав дивљом снагом својом противу вјешта и добро оружана ловца. С тога је и веома поучна смотра књижевнога напредка у Њемачкој по броју штампанијех књигâ, како ћемо то видјети доље ниже у овом саставку.

Ал исто тако је призната важност књижевности и у погледу *материјалнога благостања* народâ; еле љуто се варају они, који мисле да је дан данас без муке и науке, без духовнога рада, без књижевности, могуће да икоји народ постигне вишји ступањ благостања материјалнога. Зар нам је данас н. п. могуће у погледу ратарства да учинимо икакав успјешан корак у напријед без обширна знања свијех струкâ знаностî, које засјецају у подручје његово, и

помоћу којијех смо само у стању да наша земљишта обдјелавамо умно, и да из нашега труда извадимо чим више користи? Ратарској химији вјештому господару расте бјелица пшеница и по неродној пустињи, гдје би наш свијет од глади скапао, а невјештом нашинцу претварају се најблагословеније пољане неродном пустаром с његова незнања и нерада. Па кому је већ непознато, како је вјештак једном једином макином (стројем) кадар за дан више да привриједи, него ли незналица читаве године са својијех шест товнијех воловâ или толико претилијех коњâ? Само тјелеснијем напором својијем попут живинчета није успјети данас.

„На уранку раните залуду,
„А вечером касно лијежете
„Хљеб једући трудна рада свога;
„Он то даје у сну милом своме.“

Пс. 126. 2.

Заиста, Бог даје благослов земаљскога блага као у сну оному, тко шта знаде и умије; а невјежа ће остати уз пркос свему напору свому осуђен — кадикад и без да то осјећа — на робовање у вјешта и образована сусједа свога, попут макине или животиње у власти човјечијој. Гвоздено оружје знања није сузбити пртенијем оружјем незнања, него челик челиком.

Изнимке су то само и сретни случајеви, поглавито из старијега доба, ако се и простак без знања докопа блага земаљскога. Па шта му је оно, ако није образовао духа свога, ако незна угодностй уживања свијета, који слови с образованости и уљудности своје? Свака промјена политичнијех или пучко-господарственијех одпошајâ доведе га на ново, њему непознато поље, гдје ће лахко залутати, па изгубити што бијаше стекао.

А баш то је свагда у нас чути, како људи без правога знања, невични да мисле подаље у напријед, наопако суде кад говоре, као да нама књиге и не помажу, него

да ваља само настојати, *да се пук поможе у погледу материјалном.* Ну то ће рећи, нека наш сиромашни, занемарени, неподучени, ма по природи врло даровити пук нешто тражи и нађе у мраку без свијеће; или нека се човјек без знања и вјештине морнарске навезе на дебело море без кормана и другијех помоћнијех средставâ морнарскијех, па нека тражи уз пркос олује и вихара по узбуђанијем валовима морскијем пристаниште преко сињег мора.

Народна прича наша каже, како се наш народни јуначина Марко Краљевић, тај Еркул наш, љуто поплашио, и како га из онијех стопâ нестаде без трага, када виђе први пут пушку, рекавши: „Е, сада може и најлошија кукавица да погуби и најбољега јунака." Да богме, и може, али не он, него његово знање о том, шта је пушка, и како ваља да се бараће с њоме. Узми замишљај, којијем је нетко обрео писмо, па оно којијем је Коперник доказао да се земља креће око сунца, а не сунце око земље, или којијем је гласовити њемачки калуђер *Бертолд Шварц* изумио пушчани прах; Ингleза *Њутна*, којијем се он довио узроку, сашта јабука са свога дрвета само к земљи пада, и обрео закон тежине; или онај којијем је инглезки капитан *Т. Савери* обрео парни строј: ваља свијету више него све благо и камење драго најбогатијега бакоње на свијету.

Дајте ми *добар замишљај*, па ћемо лахко за остало. Али без муке и науке слабо се нађе у икога добријех замишљаја̂. Дух наш треба да се непрестанце креше и вјежба дотицајем другијех духова̂, да се оружа мачем, штитом и оклопом знања, ако хоћемо да побједимо.

Већина кукавога народа нашега не умије и не може ни да ваљано сагради стана свога, куће своје, него многи живе у колибама, као што не живи ни животиња у образованијех народа̂. А како се храни? Како се тужан лијечи и двори у болести својој? Наш пук пропада и гине у најбољем напону своме, с најмање болести, а све с пустога

незнања свога. Кукаве дјеце нестаје као мушицâ; и тако ти се народ наш код све природне плодовитости своје, онако не умножава, како би могао, да је и мало знања и умјења, да је начина и људскога живовања. То незнање и та немарност у погледу здравственоме не чувена је. Више се чува стока него људи, као што то бива и у гдјекојој војсци, да се пази боље на коње него на војнике; јер ови тобоже ништа не коштају!

Наш свијет живе и умире у незнању са невоље тешке, а у невољи са незнања свога. Економија с људскијем животом, том највећом и најважнијом главницом, најдрагоцјенијим благом свакога човјека и народа, ни мало није у нас још позната.

Хоћете ли дакле да изведете народ свој из помрчине духовне, из кама незнанства и варварства, ужежите и подајте му у руке понајприје лучку образовања и просвјете средством добријех *училиштâ* и *народне књижевности*. Хоћете ли да изведете народ свој из робства фараонскога у благословени Канаан политичне зрелости и материјалнога благостања, мора да га води тај огањ небесни у ступу облака неродном пустињом досадашњега сиромаштва његова, у ту земљу обећану. То је она велика тајна свакога успјехâ на пољу напредка материјалнога у свијех народâ напреднијех, по именце пак од славенскијех народâ у наше браће Чеха, о чему ћемо говорити послије.

Ва истину вам кажем, да је *знање благо* као што и мудри Инглез каже да је *вријеме новац*.

Са свијем тијем што рекох, смјерао сам да нашинцима напоменем, како је силно потребито, да се сјетимо важности и задатка књижевности, као средства просвјете и образованости, као средства свакога напредка моралнога и материјалнога.

Хоћу да покажем нуждност, да учинимо рачун сами собом о главнијем предметима књижевнога рада нашега, па да тако стечемо станован темељ, на који нам је осо-

вити полуге унапређивања његовога. Смјерам да разложим, како да књижевност наша нема да буде само игра на теnану без некоје узвишеније практичне сврхе, него предметом озбиљна и суставна рада у духу основе договорне о васпитавању народа свога к високом циљу човјечности и материјалнога благостања, предметом родољубива лебдења, којијем нам је спасти самијех себе и потомство своје, да га не затоми вјешта и немила рука напреднијега суsједа кога.

Сврха ова тако је озбиљна, а путови к њој тако су разгранати да би о том било премного говорити! Али нам је овдје напоменути само некоје главне правце њихове, обазирући се на изкуства ове врсти у инијех народâ; на име:

I. О књижевном писму нашем.

II. О обрађивању народнога језика нашега као књижевнога.

III. О правцу стварне радње наше књижевне.

IV. О повременој штампи.

V. О критици критике.

VI. О књижевнијем заводима и задругама за ширење поучнијех књигâ.

VII. О књижевној трговини нашој.

VIII. О меценаству књиге наше.

I.

О књижевном писму нашем.

У погледу књижевнога језика нашега можемо се ми Срби и Хрвати похвалити сјајнијем успјехом, да је у битности сада књижевни језик наш од равнога Баната до јадранскога мора и воде Бојане, од Дунава до Старе Горе и Шаре планине над Косовом, један те исти, ма крстили

га једни србскијем а други хрватскијем, ма и било још гдјекојијех препорнијех ситнарија̂ у погледу облика̂ његовијех, ништа за то! Такове маленкости је моћи поднијети, тим лагље, чим је тијех разлика̂ збиља и у народном говору, па треба времена, докле се то све разбистри и изједначи. А те разлике нам и не ваља са свијем да одбацимо, еле нам је у пјесничтву врло добро дошло, гдје је моћи барем per licentiam poeticam рабити један и други облик.

Али нешто је друго што нам задаје љуте бриге, и што ће да спусти крила полету књижевности наше, и узрок је, да јој је растење све још позно и кржљаво, те јој се никако право бусати и разгранати не да̂. А то је несретна разлика у књижевном писму, наша *азбука* и *абецеда*, *ћирилица* и *латиница*. Hic Rhodus, hic salta! или по нашки: У том грму зец лежи!

Ако нам не пођe за руком да надвладамо и ову у битности својој веома малену, али у животу књижевном нашем голему потешкоћу, остат ће нам књижевна кућа на до вијек трошна, и никада се није надати правому развјетању књижевности наше, ни правој слози на пољу књижевне радње наше.

Заиста то је смртни гријех противу народа свога, противу књижевности наше, када нашинци одбацивају и презиру књижевне производе другога племена само тога ради, што су књиге штампане другијем којијем писмом, као да је већ писмо само по себи наш душманин, и као да је то тако голем посао, научити неколико слова̂, која су нешто другачије скројена, него она остала, којијем смо већ обикли.

Од какова је замашаја тај предмет за књижевност нашу, видјети је најбоље онда, ако се узмемо на број, да разгледамо обйм поља књижевности наше с обзиром на злоудесни положај народа нашега у погледу земљописном и политичном.

Нашега народа, који се називље *Србима* и припада

цркви источној има у државама цесаревине аустријске 1,008.232

У кнежевини Србији	1,200.000
У Црној Гори око	200.000
У Босни, Старој Србији и Херцеговини .	1,500.000
то износи .	3,908.232

житељâ, што се служе *писмом ћирилскијем.*

Има на даље народа што се називље *Хрватима* (Словонцима, Далматинцима и т. д.) у Аустријскијем државама 1,700.000, а у Турској 300.000, и што припада цркви западној, те се служи *писмом латинско-хрватскијем,* свега око 2,000.000

Скупа дакле народа србско-хрватскога око 5,908.232

житељâ, за које ваља садашњи књижевни језик србско-хрватски; али међу којијем влада тај злосретни разкол у погледу писма књижевнога.

Када неби те биједе било, па када неби трећина тога несретнога народа чамила у мртвилу духовном не користећи се књижевносћу ни којега писма, а то све ради презкога ступња просвјете и образованости као посљедице кукавога положаја политичнога народа у некојијем крајевима земаљâ југославенскијех, и да неби та трећина стајала мало не сасвијем изван кола књижевнога; тада би у народу овом од близо *шест милионâ* душâ, дакако могла у велике да процвјета књижевност наша, и она би покрај природне духовитости народа брзо подигла брснате и плодне гране своје, осјењавајући тужни народ овај благодати својом.

Али узмемо ли од овога броја ону за сада духовно мртву трећину народа нашега, па узмемо ли, да се и од осталијех двијух трећинâ житељâ, међу њих стотину, одсјеком рачунајући, кома три четири нађу, који читати умију; а опет и међу овијем тако званијем „писменијем“ људима на стотину једва један, који ће узети какову књигу у руке

и послије него што из школе изађе, то нам је попрјечнијем бројем рачунати једва једвице до 200.000 људи̂, међу којијем ће се опет на стотину један, дакле у свему *око 2000 људи* моћи наћи, који ће *можебит* купити коју народну књигу нашу. Све остало од онијех близо *шест милиона* душа̂, као да је још мртво за своју народну, а по том и за сваку другу књижевност на свијету. То је богме ужасно.

Него и то је велика срећа кад се којој књизи нашој и око 2000 читатеља̂ нађе, и постигнути је само онда, ако се родољуба̂ нађе, који су вољни да такову књигу по народу разтуре. Ако ли и тога није, као што свагда и није, те ако *разколимо и тај број на двоје полаг алфабета*, тада је очевидно, да наша књижевност скапати мора, и да јој ни којијем правцем правога и постојана напредка није нити с једнијем ни с другијем писмом.

Тај рачун слаже се и с практичнијем изкуством нашијех књижевника̂. Ако ли се не нађе људи̂, који ће нашему свијету уклепати књигу у руке, тада не ћеш разпачати ни стотине, чекајући докле ти стигну наручбине на твоју јадну књигу.

При такову положају ствари намеће нам се нехотице озбиљно питање: куда? камо? којијем средствима да разширимо поље и круг читатеља̂ нашијех? којијем начином да поравнамо ону провалију, што но зија између једнога и другога нашега писма књижевнога, да барем оно није препона књижевноме напредку нашему, кад је већ књижевни језик истоветан за једну и другу страну народа нашега?

Разширење књижевнога поља путем школа̂ напредовати ће дакако, али то не иде тако брзо, да нам није мислити и на садашњост, на примамљење читању вјешта житељства у књижевно коло наше, за да чим више могуће и садашње поколење приступи у задругу народњака̂, који су вољни да осигурају писање и издавање обћекористнијех књига̂ народнијех.

Ово ће пак и по моме мњењу најлагље постигнути се онијем путем, који иде на то, да се с обијух странâ одустане од зидања китајскијех зидовâ противу другога племена побратимскога, па да се на обе стране настоји својски, да се и ћирилица и латиница до те мјере упозна и разшири на обе стране, да је свакому *све једнако читати књигу штампану једнијем и другијем писмом*, као што је то случај у Нијемацâ што се тиче њихова *готскога* и *латинскога* писма, којима се штампају немачке књиге.

А то је веома лахка ствар, ако се човјек само одлучи да научи десетак до двает слова̂, која су понешто другачије скројена.

Овијем путем пошли су додуше некоји родољуби, али ипак су све још ријетки они Срби, који ће узети књигу латиницом, а исто тако мало је Хрвата̂ католика̂, који ће узети књигу ћирилицом штампану, и тако подупирати списатеља другога побратимскога племена, ма да му се из његове књиге чему научити, што му није наћи у племенској књижевности својој.

И тако сматрам за свету дужност свакога родољуба србскога и хрватскога, да сваки колико може настоји око унапређивања народне књижевности своје без икаква обзира на писмо, него једино *на садржај* књиге, па ће тако постићи највише користи сваки читатељ народне књиге наше.

Ваљало би такођер стати на пут сваком приликом оној несретној предразсуди, што произлази једино из незнанства, као да је које од тијех двајух писама̂ нашијех, тобоже изкључива својина једне или друге цркве, једнога или другога племена. Та ћирилица је била, како нам то доказује историја књижевности наше некада књижевно писмо не само србско него и хрватско, као у обће славенско. А латиница је писмо европејско, које мора да учи и сваки Србин, који хоће да се броји и мало међу образоване људи.

Дакле нека пише како тко хоће; али само нека се

има на уму да су то два писма *једне истоветне књижевности* наше народне, па нека се *уважава, узимље, својата и чита књига наша ма којега писма на једној и другој страни народа нашега;* еле ваља то да нам ва вијек буде на срцу и на уму, да је то једини начин, којијем ћемо унапредити књижевност своју, и дотјерати дотле, да се користимо ваљанијем књигама, биле оне штампане једнијем или другијем писмом; свакојако су обадва наша.

И немојмо се одвраћати дати од књиге списатеља побратимскога народнога племена поради и то каковијех граматичнијех ситнаријâ, та и то је наше, а овај садашњи процес језика нашега књижевнога мора да имаде своје доба, па ће бити и тому крај, и сигурно доћи ће вријеме, гдје ћемо се наћи на по пута између источнога и западнога нарјечја нашега. Ако који списатељ и не напише све како би ваљало, и како би рад који читатељ, на и сам списатељ, да умије, не треба то узимати за сада још тако строго и одрично, само ако је у ствари нешта добра, красна и паметна написао. Жалостна је истина да ће гдјетко осуђивати какову књигу само ради писма и нарјечја, да паче и ради несретнога правописа, ма био садржај књиге и најкраснији.

Кад смо тако сретно надвладали главну потешкоћу у погледу битности књижевнога језика нашега, ваљда не ћемо бити ва вијек у разколу што се тиче подобе словâ. Ако ли је то још такова потешкоћа на једној и на другој страни, да се њој хоће да жртвује сама ствар, исти предмет књижевности наше, е тада је најбоље метнути перо на полицу, па се оканити јалове муке.

II.

О обрађивању народнога језика нашега као књижевнога.

Наша књижевност учинила је течајем овога столећа добар корак у напријед, од како се на небу нашега ду-

ховнога живота појавише сјајне звијезде као што је *Доситеј Обрадовић*, *Вук Стеф. Караџић*, па *Људевит Гај* у погледу уведења садашњега књижевнога језика у Хрватској.

Али њиховијем радом још не постигосмо све ни у погледу народнога језика као средства књижевнога. Сад признајемо, истина бог, да је живо врело књижевне ријечи наше у устима живога народа нашега, и да онај списатељ добро пише, којему је све на уму дух и облик говора народнога, гдје је остао недотакнут образованошћу западном и варварством источнијем, те који настоји о том, да надокнади оно чим народни говор збиља оскудијева, стварањем ријечи̂ и реченица̂ (фраза̂) у духу овога живога језика народнога.

Ако узтрајемо на том путу, постигнути ћемо непроцјењиву благодат, да наш књижевни језик не ће одлучивати се од живога језика народнога, као што је то случај у већине народа̂ образованијех, па и у нашијех најближњијех сусједа̂. У тој предности нашој имадемо чудотворно средство изванредна брзања на путу просвјете и образованости читава народа нашега.

Дивно је чудо, каковијем философичнијем духом, каковом логичном досљедношћу, пјесничком красотом и естетичном милином обилује наш пародни језик, нарјечја средњега, и како је бесједа нашега духовитога пука дивно прикладна да буде средством књижевнијем. Чим га више упознајеш, тим ти више омили, и тим ти више очарава дух и срце наш прави народни језик.

Него доба би већ било, да се и ми одлучимо па да сви сложно опоравимо писати књижевни језик наш овијем *средњијем нарјечјем* најљепшијем од свијех осталијех, у којему је спјевана већина нашијех краснијех народнијех пјесама̂, и које нарјечје садржава у себи *тип органичне заједнице и осталијех нашијех двајух главнијех нарјечја̂.*

Али баш поради тијех великијех предности̂ народнога језика нашега, заслужује он, да се то наше народно благо

бесједно *чим прије и подпуније на видик изнесе,* и да се оно свакому приступачнијем учини као средство нашега духовнога рада.

Иза неуморнога настојавања славнога *Вука* течајем половице вијека, остаде још сила посла око обрађивања и установљења нашега књижевнога језика, док дођемо дотле, да попут инијех образованијех народâ и ми узмогнемо коначно да установимо наш језик књижевни.

Вук је радио на том пољу попут сиромаха човјека, који нађе у великом брду златом богату руду, те ударивши насумце мотиком својом у ребра тога великана, изкопа из утробе његове колико икако може, оне богате руде, покуша да је очисти од кала и да је претопи у критичном огњу генијалнога духа свога. И ето ти сину сухо злато у његовој сретној руци, које он самцат у зноју лица свога на видик изведе, па сви знадемо сада, гдје је та богата руда нашега бесједнога блага народнога, без којега нам није моћи ни корака напријед, као ни војнику без оружја на бојишту своме. Међутим нестаде Вука.

Сада није нам заборавити, да покојник није изкопао очистио и претопио свега тога блага народнога, него да је то наш задатак, да ми наставимо трудове користна рада његова ондје, гдје му клонуше уморне и остареле руке. Ићи нам је тијем путем, којега он прокрчи, млађијем, јачијем, и издашнијем силама и бољијем средствима, свагда пазећи, да се не затрпа старокопина Вукова, као што и учан своме раду рудар помњиво мотри старокопину свога „старца“ (старинскијех рударâ), што је овај негда изкопао.

Латити нам се дакле чим прије и чим озбиљније са свом снагом окó настављења, суставна одкривања, сабирања и обрађивања бесједнога блага нашега, а то у већој и обсежнијој мјери, него ли то самому Вуку могуће бијаше. Та Вук није уз најбољу вољу своју никада кадар био да допре у Босну, Херцеговину и Стару Србију, а слабо је он путовао и по горњој Крајини и нутарњости Далмације

и Црне Горе, осим правцем главнијех путовâ и главнијех градовâ и варошâ по тијем крајевима. А то већ знадемо, да су баш онамо најбогатије наше бесједне руде, гдје је наћи још много тога блага од велике вриједности, па је нуждно и користно да се и оно употреби на свом мјесту, да нам није нагрђивати књиге наше туђијем ријечима, или измишљањем новијех ријечи̂ и ондје, гдје би се књига наша могла накитити свјежијем, природнијем цвијећем народне ријечи наше. Еле то има да нам свагда буде на уму, да нам је рабити изворне народне ријечи и реченице, колико их се икако наћи може, да нас тако лагље разумјева народ, ма да сваки списатељ духом и знањем својијем мора високо да стоји над кругом знања и умјења неукога пука свога.

Ваљало би нам дакле у том обзиру поћи путем таковијем, да ухватимо као у мрежу све крајеве нашијех земаљâ, па да тако сједињењем свијех радњијех силâ покупимо и обрадимо све наше народно бесједно благо, радећи систематично и договорно око једне те исте сврхе, које појединцима касно или никада постигнути није. У ту сврху ваљало би *подјелити улоге обћекористна рада тога међу све врстне радине, и употребити у предмету, у колико је моћи, и силе емпиричне, ако не досижу учевне,* што све зависи од напутка добра и практична.

То је поље гдје би нам могла врло користити омладина, особито ученици вишијех училиштâ, који већ знаду шта је сврха скупљања ријечи̂, реченицâ, причâ, загонетакâ, пјесамâ, описивања народнијех обичајâ, и т. д. и како се при том поступати има.

Одважнијем, сложнијем, и постојанијем радом окó тога предмета постићи је за неколико годинâ сјајан успјех; а послије, када се то све покупи по народу, ваљало би струковњацима приступити к знанственоме раду своме. Него и ту би ваљало држати се правца онога, којијем је пошао врли Чех *Воцел*, покушавши да пронађê у отражинама славенскијех језикâ споменике њихове културне заједнице

из најстаријега доба, истакнувши оне ријечи истога или бар синонимна значења, које се налазе у бесједном благу свијех, или бар некојијех нарјечја̂ славенскијех, те се односе на културно стање свијех славена̂ у некадашњој заједници живота предисторичнога.

И тако би могли и ми држати се начела, да ондје, гдје нам стоји на одбир повише нашијех ријечи̂ истога смисла, примимо у нашем рјечнику на прво мјесто ону ријеч, која се налази и у осталијем језицима славенскијем, па је дакле права корјенита славенска ријеч. Тек за тијем, на друго мјесто, имали би писати наше особнине, а на треће мјесто наше варваризме из другијех језика̂.

Тако би ваљало да раде и остали славени, особито кад шта пишу за читаво славенство. У руском језику н. п. имаде много славенскому уху и духу необичнијех, ваљда пореклом туђијех ријечи̂, уз пркос тому, да руски језик има покрај тијех такођер подоста правијех славенскијех ријечи̂ истога значења, као: *кольцо* и *перстенъ; глазъ* и *око; туманъ* и *мгла; ручей* и *потокъ; тѣнь* и *сѣнъ: ротъ* и *уста; собака* и *песъ; хорошо* и *добро* (красно), и друге; па би и остали списатељи славенски били нама разумљивији, кад би се и они држали истога начела, пишући с обзиром на праве славенске ријечи у језику своме.

У погледу правописа при обрађивању нашега језика чини ми се неумјестно оно претјеравање у изостављању и прелијевању гдјекојијех слова̂, тобоже по начелу фонетичном (гласовном), тако да се као изгуби траг од куда је постала која ријеч. Мени се све чини, да ће онда, када знанствено сравњивање и обрађивање свијех језика̂ славенскијех боље напредовало буде, кад ојача књижевна узајемност наша, те завлада дух синтезе и филологијом словенском, — опет настати вријеме, гдје ће се све више и више хватати једнијем правописом они характеристични моменти, који су прирођени свијем језицима славенскијем, и доказују нутарњу заједницу њихову. Тада ће морати и

наш списатељ поћи за оном филологично-физиологичном жицом, која се провлачи кроз све језике славенске; а ту заједницу моћи је у очевидност поставити само правописом органичнијем, односно старославенскијем. Тражити ће се опет главни кључ правописни, којијем је моћи у сваку кључану рупу на вратима језиковнога блага свијех словенâ. *)

Међутим неби погрјешили, кад би се бар донекле држали етимологије ријечи и правописа органичнога, или барем да неби под изликом начела фонетичнога нагрђивали свој језик више него је потребито. Вуково начело: „*Пиши како говориш*“ не могу ја ни пошто да сљиједим слијепо, него га разумјевам уз ово разјасњење: „Пиши онако, како *лијепо* и *правилно* и изговараш.“ Јер ако се нађе простак, па отоболи усну — штоно веле као логовски хам — те изговори: *ђељо*, мјесто дјело; *ђетињити*, мјесто дјетињити; *ћетало*, мјесто цвјетало; ако и има гдје крајевâ, гдје ће људи изговорити „*де*“ мјесто *гдје*, — не слиједи већ од туда, да нам је баш онако и писати, како изговара тај човјек. Није ни Вук, особито посљеднијех годинâ тако далеко ишао, као гдјекоји списатељи наши. Груби, неотесани језик у устима гдјекојега човјека прелијева кадикад и без нужде које слово, чега из устâ стотине другијех људî чути нећеш, у којијех је спретније бесједно оруђе, осјетљивије ухо. Лијепа уста и говоре лијепо. У ријечи „србски“ ја бар не чујем слово *и*, да би мора писати „*српски*“.

Заиста ваљало би и нама већ почети такођер пазити на лијепо и естетично изговарање језика свога, као што то пази образовани Нијемац на свој мекани *г*, Талијан на свој тоскански *ч*, а Француз на свој носни „*еn*“, на свој красни нијеми *е* на крај гдјекоје ријечи, гдје му звони као јека када изумире.

*) Да је чувени Сава *Мркаљ* (Мркаило, родом из Села Сјеничака покрај Острожина у првој бановачкој пуковнији Крајишкој) који је у својој књижици „*Сало дебелога ïера*“ први препоручио ону реформу „азбуке“ Вукове — заједно с Вуком већ прије године 1814 био даље напредовао у познавању старославенскога и осталијех живијех језикâ славенскијех, тко зна, били Вук икада био ударио тијем новијем путем правописнијем?

Идући тако и ми за племенитијем, краснијем и углађенијем изговарањем језика свога можемо пристати и на оно: „Пиши како говориш“; па тада не ћемо се без нужде и сувише удаљивати од правописа органичнога. Оно гадно мрскање (Zerkwetschen) ријечі̑, да им није трага, од куда су потекле, право је нагрђивање краснога језика нашега, и као да му је правило: „Говори и пиши *отобољеном усном!*“

Издавање великога рјечника, прије него што се обави споменуто суставно сабирање бесједнога блага по читаву народу, чини ми се као поступак погрјешан, тим више, што сам освједочен, да има још у народу много изворнијех ријечі̑, које би могле да служе и у нашој знанственој терминологији на мјесто ријечі̑ ново-скованијех. Него и у том рјечнику могло би се много неплодна труда и трошка приштедјети, кад би му се на челу поставило правило, из којега је видјети, како се уобће прелијева *ѣ (је, ě) и е* у духу нашијех тријух нарјечја̑, па би се могле све ријечи наштампати само онако, као што се изговара *средњијем* нарјечјем.

На други падеж вишеброја морало би се ипак у нашем језику узимати неки обзир правописни; јер без тога се у много случајева̑ никако неда разумјети, да ли се говори у једно- или вишеброју. Неколико година̑ прије смрти Вукове разговарао сам се ја с њиме о тој ствари, и он је тада признавао, да би добро било значити тај падеж са знаком дуљине ⌒, и савјетовао ми је да тако чиним.

III.

О правцу стварне радње наше књижевне.

Вуковијем радом и настојањем постигосмо доселе у стварном погледу мало више, него што се отресосмо старога хаоса у погледу језика књижевнога, што је ипак Вукова превелика заслуга, ма да тиме постигосмо само средство а не циљ. Оседласмо коња, припасасмо мач, узјахасмо

вранца; али не урадисмо још никакова дјела витешкога на књижевном Косову нашем, не отјерасмо од онуда необразованога и непозванога госта; не обновисмо старе славе на развалинама некадашње нросвјете и образованости наше, дјелима знанствена труда свога. Пут је прокрчен, али није утврђен, а иде преко свакојакијех јаругâ и дубокијех ријекâ и потокâ, гдје сватко још не умије да нађе брода, нити „своме коњу газа."

Сад настаје питање, шта и како ћемо да привриједимо у самој ствари народу своме? — Тиме, што се само путем штампа просипље опет по народу бесједно благо његово, ухваћено са устâ његовијех, не умножава се духовна имовина његова. То је све још радња непродуктивна; и с тога гледишта није нам прецјењивати ни Вукова рада.

Књижевно поље наше још је жалибоже и дан данас попут неродне пустиње сахарске. Само гдје гдје заустави се уморно око наше на којем зеленом гају, до којега допире само корак појединијех путникâ, који се наслађивају хладовином тога новосада народне књижевности наше. Већина ти тужнога народа твога не знаде ни за те ријеткe новосаде наше, и тумара по духовном мраку, па ти јадан и не осјећа да је у пустињи.

Има додуше лијепијех заметакâ у књижевности нашој обијух писамâ; има рада који се узпоредити даде с радом књижевникâ свакога народа образованога. Али се и то мало красна плода некако губи и као скудјева у очима образована читатеља, с неке врсти књижевности магловите, несвјестне, и засукане којекаквијех надрикњигâ, што пишу којешта, о чему се право незна, шта је сврха такова рада, те губи цијену своју и оно мало добра у нашој књижевности; еле га у том корову мало тко и тражи, дочим би на другом мјесту, у другој књижевности побудило пристојну позорност.

Наша омладина удара у обће прерано путем на Парнас, занемаривајући науке своје ковањем водикастијех

стиховâ и смишљајући штокакове новелице, без икакове користи за народ; ма да ти млади витезови сваки дан падају са свога назови - Пегаза, који није никада окусио росне траве на висинама Олимпа и Парнаса. То се у нас већ као само по себи разумјева, да је сваки младић рођен пјесник, и мало не сваки ће ти пропјевати чим мало у књигу завири, као што пиле пропијуче, кад прокљује љуску у јајета гдје се излеже.

Такови смо жалибоже сви, па би ваљало да се отресемо ове наше народне мане.

„Наши млади списатељи играју се књиге", рече ми један пријатељ, а то је истина жива. Има тога доста, што би најбоље доказало ништавост своју, да се преведе у који туђи језик.

Има и списâ, који се појављују некако прерано, јер наша књижевност оскудјева још мало не сасвијем подлогама знанственијем, па ми се кадикад чини, као да би ми нудили кому књигу нека чита, а кад тамо он ти не позна још ни словца.

Оно неколико нашијех бољијех списатељâ трати снагу своју попут онога човјека, који је једва почео да положи темеље куће своје, нити је још подигао осијека, ни кућнога крова, па ипак ти је он већ навалио да по тој будућој кући својој простире скупоцјене сагове и намјешћа мехке душ..ке и разкошне послоњаче, те ено га већ гдје и госте с..зива да с њима благује коло играјући и пјесме цјевајући. Не пази ти он на то, да све то ради под ведријем небом, или само под кровом од облакâ.

Све ти иде у нас без практична правца, без потребите духовне синтезе, није слоге ни у смјеру, ни у начину, нити у средствима. А те слоге у смјеру и у раду никому више не треба као нама, гдје је тако мало радњијех силâ књижевнијех.

К тому се окрњава и то мало радњијех силâ — тако ми се тужи неки пријатељ — тиме, што људи у најбољем

напону, око 40—50 годинâ, као тобожни старци, остављају перо на полицу, и хоће да буду већ књижевни немоћници, лежкајући на *зеленом* ловорју сумњиве славе из младости своје, кад списатељи другијех образованијех народâ тек право почимљу да развијају силе духа свога и радну снагу своју, обдаривајући народ свој зрелијем плодом духовнога рада свога, којему су се све дотле само приправљали.

Ваљало би дакле, по мом мњењу, тијем већма и озбиљније настојати, да се оно мало правијех радњијех силâ књижевнијех, употреби на радњу око онијех сврхâ просвјете и образованости наше, које су нам најнуждније и најпрече, да се не троше на оно, што је прерано, сувишно, некористно, или што се одгодити даде, докле кућа књижевности наше не дође под кров. Ваљало би да се исти предмет не израђива напосе у Србаљâ а напосе у Хрватâ.

Једном ријечи, ваља нам увести *економију радњијех силâ књижевнијех*, дати нашој радњи *правац позитиван, практичан,* са смјером на циљ *систематична,* више *реалистична* васпитања народа свога за живот свјестан, практичан и озбиљан.

Нигдје у славенском свијету није тако осјетити благодати слична правца духовнога рада, као у побратимскога народа *ческога.* Сашта цвјета у Ческој покрај свијех неповољностû политичнога положаја народа ческога, ратарство и обртност, сашта се развија тамо онако великанскијем начином индустрија? Сашта је већина тамошњега пука свјестна, образована, просвјећена, политично зрела? Сашта се ондје шири благостање уз пркос томе, да има доста и безкућникâ?

Једино с тога, што се пуку пружа подоста духовне хране и подуке у школама, али још у већој мјери средством књижевности ческе, која је ударила правцем практичнијем, те се тамо људи веома брине о томе, да се напишу и пуку у руке даду добре књиге, из којијех му

се шта научити, што му ваља и у погледу практичном. Ческа књижевност, ма да није посве изворна, богата је знанственијем и поучнијем радом, који већ доноси плода сваке врсти. У никојега народа славенскога није толике знанствене књижевности као у Чехâ ма да само Руси могу да изуче све велике школе само језиком својијем.

И чески грађани трговци, занатлије, обртници, дапаче и чески сељаци, већ су врло подучени, образовани. Тамо већ није млађега човјека, који неби читати знао, није мјеста, гдје исти сељаци не би држали по неколико новинâ. Имајући доста књига знанствена и поучна смјера, писанијех језиком свакому разумљивијем (популарнијем), не остаје ческом читатељу јалово́, него му оно пооштрива дух, и пружа му користна знања сваке врсти.

Обратит ми је позорност србства и хрватства и на снажни књижевни покрет некоје наше југославенске браће, од које се у нас и не мисли да је могуће, да и они већ имаду знаменитијех плодова знанствена рада свога народнога, а то су наша браћа Бугари, који су на том пољу постигнули ево већ доселе тако знаменита успјеха, да му се човјек мора дивити, кад помисли у како неповољнијем околностима они раде око народне образованости своје. Има у њих већ краснијех поучнијех књигâ, и што је знаменито веома је разгранато у њих и знање језика *францеског*а, јер се у њих раби као средство помоћно образовања и поуке.

Међу осталијем штампана је у Бечу у бугарском језику преведена под насловом *„Опытна физика“* красна књига „Physique experimentale“ од А. Гано. Око 600 лицâ, са множином снимкâ (фигурâ), к чему је преводилац умио прибавити себи из Париза тако зване клише (cliché).

Управ сада се штампа у Бечу велики рјечник *бугарско-францезки*, и много свакојакијех школскијех књигâ, приређенијех полаг најновије методе учевне. Као што је

Бугар марљив радин на пољу ратарства, види се да ће бити исто тако неуморан и на пољу књижевном.

Ваљало би дакле да се и у нас чим прије опредјели књижевноме раду нашему *извјестан, станован* и *озбиљан правац,* да и наше књижевно тијело стече кости, које га држе, и које му подјељивају значај и подобу живота; т. ј. ваља да и ми дадемо својој књижевности *подлогу знанствену.*

У ту сврху ваљало би да се најприје, на темељу основе становне и договорне, udари на обрађивање сваке струке знанства људскога тијем практичнијем смјером, да сваки нашинац, који је шта учио, па хоће да обнови и разшири знање своје, па и онај који није имао прилике суставној науци на великијем школама, — нађе у својој народној књижевности обрађене *темељне науке сваке струке знанствене,* разложене у лијепоме суставноме реду.

Овај знанствено-научни рад морао би се писати језиком свакому разумљивијем уз додатак шта више илустрације и крајобразâ у духу разгледне (Anschauungs-) методе, па издавати попут *систематичне енциклопедије свијех знаности,* можебит под именом *„Самоук“*-а. То би било по моме мњењу дјело достојно труда најплеменитијих духовâ, и права благодат за наш свијет, који је доселе слабо у стању био, да полази високе школе, или да проучи књижевно благо другијех народâ таковијем начином систематичнијем, а многи би ипак рад, да се научи и нешта позитивна, користна. Таково дјело књижевно нуждно је дан данас свакому, тако се хоће да броји међу људе образоване, и рад би да стече кључ к даљњему своме раду духовному.

Оваковијех систематичнијех енциклопедијâ и књижницâ човјечности, (Humanitäts-Bibliothek) које не ваља разумјевати под лексиконима од конверзације, — имаде у свакога народа образована, и то већ има у Чехâ и оне су свуда од велика уплива биле на ширење позитивна знања по народу.

Само би се ваљало чувати при израђивању поједанијех предметâ свакога правца, који би водио к скрајностима и претјераностима, и не би се смјело сврћи с ума, да је то књижница за пук; еле је познато, како су залутали били енциклопедисти француски прошастога вијека у погледу вјерозаконском, што је збиља имало и хрђавијех посљедицâ. Ту је најбољи средњи пут, објективни.

Него то неби имала да буде, по ономе што горе рекох, енциклопедија србска или хрватска, него управ *србско-хрватска* или вам драго *хрватско-србска*, па би тај рад раздјелио се међу списатеље обијух народнијех гранâ, и могао би се штампати наполи ћирилицом, а наполи латиницом. Том сложном радњом око једне те исте сврхе, постигао би се неочекиван успјех. Усредоточила би се књижевна радња наша око једнога становна и висока циља, и свакому списатељу би се милило, да к њему шта допринесе. Дао би се голем замашај духовној радњи нашој, који је био доселе пуста рапсодија без заједничкога смјера; а постигло би се и материјалне користи за списатеље, поглавито, кад би се књижевна трговина уредила начином практичнијем, о чему ћу послије да говорим.

Ово обћекористно дјело подупирали би дакако и наши књижевни заводи, само што би и тијем подпорама ваљало дати правац усредоточења, да се и у том обзиру држи начела *економије силâ.*

Тако би се увела синтеза и права слога не само у духовни рад наш, него и у настојање појединијех људи̂ и читава народа око образованости и просвјете своје. Знао би сватко шта му је понајприје читати, да постигне обћенити разглед по широком пољу знања човјечијега, и неби тумарао по тој земљи незпаној ударивши најгоријем и најврлетнијем путем њемачкијех романâ, да дође до сврхе просвјете своје. Ни полак муке неби га стајао онај пут подуке суставне и темељите.

Подигнемо ли овако осијек књижевне куће наше, и

ударимо ли кров нада њега, тада је моћи већ китити и пирлитати, па и разширивати кућу просвјете и образовања народа свога. Само би имало да буде и при тој радњи продуженој као главни увјет свакога напредка свакому на уму начело да је *књижевност србско-хрватска* **једна и истоветна**, била која књига штампана латиницом или ћирилицом.

Ако овај предлог стече повлађења од стране јавнога мњења, могло би се састати врстнијех списатеља једне и друге наше народне гране, па обширније уговорити основе о обсегу, правцу и начину рада појединијех знанственијех предметâ ове наше народне енциклопедије.

IV.

О повременој штампи.

Наравна је ствар, да би од велике користи по народ било, кад би и наша повремена штампа тако учевна, као и белетристична, а у неку руку и политична, ударила правцем успореднијем с овом радњом нашом систематичном.

Заиста мало је у нас повременијех списâ, који схваћају задатак свој, него се то трпа и трпа, само да се напуне такови листови са свијех странâ. А кад све то пречитаваш пуну годину данâ, па се упиташ, шта си из тога свега научио, и је ли ти какова корист од тога читања? тада ти је жао за вријеме, које си тиме изгубио, и које би читањем суставна знанствена рада далеко користније употребио.

Другачије би било, кад би тијех повременијех списâ излазило *мање*, и кад би се ови *боље уређивали*, те би о њима сватко знао, да се такав орган чита по свему народу, те да списатеља слуша збиља велик број народа. Нашло би се тада и више озбиљнијех списатељâ, којијем би се милило да изађу на то вилинско поигралиште, па да и они „оком трену, колом крену;“ а нашло би се лагље и ваљанијех уредникâ,

Али овако се и на том пољу цјепкају радње и материјалне силе наопако, да нити је поднијети ни списатељу ни издаватељу, нити читатељу, од којега се очекива да предброји на све стране.

С тога судим, да би пробитачно било, када би се и та врст духовнога рада нашега колико могуће више усредоточавала, па да би се у осталијем органима попримио правац практичнији. Колико је користна конкуренција на пољу радње око интересâ материјалнијех, толико је она убитачна, на пољу рада духовнога ондје, гдје је толи мало врстнијех радинâ и тако мало средставâ материјалнијех за одважно спорење књижевности као у нас. Та тко ће то све да купује и да чита између оно неколико тисућа једнијех те истијех људî што се баве читањем књижевнијех производâ нашијех? За сада би доста било у нас и по један лист белетристична, а по један учевна садржаја свакога писма, а можебит би у овом другом обзиру довољан био један и за обе стране, само да се примају саставци с оба писма.

У повременијем списима строго учевна и знанствена правца, ваљало би се ограничавати више на кратке, критичне и поводне расправе, од којијех се не очекива, да ће се читати у ширијем круговима по народу. Еле таково дјело, што излази сваке године на више свезакâ без прекида, никако није способно да се шири по народу, него се гомилају књижурине, па их не чита ни онај тко их узме. Далеко је пробитачније кад се важнији саставци издаду посебице као књиге самосталне.

Што се тиче јавнијех органâ политичнијех, опазит нам је, да свака политична странка хоће дакако да има свој орган публистични. Ал ни ту наш свијет не зна економије силâ него мора да буде и ту и више штокаквијех органâ истоветна правца; па ти и сви наши новинари само животаре, у колико им није какове друге подпоре, за коју ти гдјекоји продају своје освједочење, своју савјест и своју душу, све за љубав личне користи своје. И ту

је у нас појавâ значаја необична и нечувена у инијех народâ, што се нађе органâ, и људû који их подупиру, ма да су њихове тежње више на ухвар туђинству него ли свом народу, и да су више органи подлости и политичке кукавштине, него ли јавнога мњења народа свога. Те биједе није ни у којега другога народа на свијету.

Има ти н. п. и у другијех народâ странакâ и органâ политичнијех, што заступају интересе појединијех правацâ живота политичнога и друштвенога; има н. п. у Францезкој органâ јавнијех за интересе аристократâ, демократâ либералацâ, легитимистâ, империјалистâ, републиканацâ и т. д. али такова органа није ни једнога, који би само часак заборавио, да је свакому Францезу независност и слава народа свога политични оченаш његов. Народна независност ограђена је у другијех народâ неприступном светињом за свакога, и јао си га ономе, тко би ту светињу пустио с ума. У часу и најмање опасности са стране, сви су Францези, Нијемци, Инглези, Талијани, Мађари и т. д. један једини народ, ма био он разкољен на стотину странакâ (партајâ) у нутарњости својој.

То спознавање правога патриотизма, праве законитости и славе народа свога, тај чврсти значај свакога поштенога родољуба, ваљало би да има више на уму не само наша јавна штампа, него и свака страна нашега народа. Да није подлости у читатељâ, не би је било ни у списатељâ. Какав народ такови му и јавни органи.

К тому још једна биједа. Из почетка добе нашега књижевнога препорођења навадише се наши уредници и издаватељи повременијех листовâ да им људи бадава пишу, све из таште славе, да само виде саставке своје црно по бијелу натискане, и гдјекоји уредници не раде иначе све ево до данашњега дана, него штампају само такове ствари и регистрирају дневне догађаје, само да изпуне лист. Али вријеме је да се укине тај обичај безплатнијех сўзникâ на њиви нашега новинарства, ако се кани да и наше нови-

нарство постигне ступањ публистичне зрелости другијех народâ. Овако је дакако најлагље урећивати новине, трпајући којекакове саставке, којијем се види на челу, да су само покушаји без икакве нутарње вриједности. Какова плаћа, такав и рад. Ал и ту би могао најбоље помоћи народ, ако не подупире такав лист осим ако се ваљано урећива.

V.

О критици критике.

Нитко разуман не може протусловити, да нам је врло од потребе онај вијач у подоби озбиљне и поучне критике, који би на вјетру јавности гвозденом лопатом развијавао ону смјесу књижевности наше, и помно разлучивао кукољ и пљеву од оно мало пшенице бјелице, што је у њој има. Критици је намјењен задатак, да оцјењује сваки духовни рад с гледишта знанствена, и да буде органом суда струковњакâ о ваљаности и правилности које радње књижевне или умјетничке.

Такав суд ваљало би да се изрече у сваком случају чим прије, како дјело на свијет изаће; да се и обћинство равнати узмогне, да ли је дјело достојно подпоре његове. Али шта ради наша критика? Она обично спава коју годину пошто која нова књига угледа бијели свијет, па тек онда протаре очи, те стане да шта проговори о предмету, о ком је већ велика неписана критика у народу, и добро би учинио критичар, када би тада само о тој живој критици неписаној чланак свој написао. Него то је жалостно да наша критика вишепут и за дуго вријеме сасвијем мучке мимоиће предмете важне, тако да за онога тко на критику о њему чека, кадикад дотичнога дјела као и нема. На против хвалисају се кашто посве незнатне ствари по свијем новинама, и кује ти у звијезде Пава Шавла, а Шава Павла, покладајући се позлаћенијем пером орловијем критичара, као да су они збиља сами орлови, што носе над облаке славу

своју. Тко би из далека мотрио и читао ову врст критике, не читајући самијех дјелâ о којијем је кадикад говор по гдје којијем нашијем новинама, мислио би, да је то све злато и камење драго.

Дакле у такову случају што виси нека одпада. Нека се каже што се кани у вријеме, начином уљуднијем, поучнијем и праведнијем, обазирући се и на ону поменуту критику неписану, која ће у главноме ријетко погријешити, па која обично и одлучује судбином које књиге, кадикад у супор ситничарском цјепидлачењу критике ученијех људî. Него нека се на пут стане ономе досадљивоме хвалисању стварî, које нијесу кадре да поднесу критике озбиљне и дозреле.

Истина је то додуше, да је тежак посао ваљано оцјенити какова дјело важно. Али ништа мање дужност је јавне штампе, да она спомене сваки знаменитији појав на пољу књижевности народне, без страсти и без пристраности, већ ради обавјести својијех читатељâ, који би ради да чују нешта и осим политике.

Гдјекоји уредници нашијех политичнијех дневникâ деру кадикад и сувише ону своју козу политичну, и нуде читатељу своме једно те једно једиво. Toujours perdrix! Воле ти млатити својијем пером и празну сламу, и садјести је читаве стогове, што им је довија вјетар с ма којега политичнога гувна на свијету, него да би они понешто обратили позорност своју и на зелену сјетву просвјете и образовања народа свога, ма да добри поучни саставци у повременијем листовима далеко више користе народу нашем, него кад му дуљиш политичну лакрдију у својијем новинама, без краја и конца. Неби нимало штете било, кад би гдјекоји уредник пократио разборите скуте своје госпе политике, с којијем та хала ва вијек похукује; таман би јој приликовали, ма понешто и прекратки били. Tant mieux.

Али ето ти невоље: кад би се уступило у политичнијем новинама понешто простора за претрес питањâ народне

просвјете и образованости, тада неби преостало мјеста за оно перило, пуно жабокрачине и гада свакојака, за прање каљавијех дроњакâ личнијех задјевицâ и размирица, којима се толи досађива читатељима без икаква обзира на пристојност. То ли је сврха јавнијех листовâ?

VI.

О књижевнијем заводима и задругама за ширење поучнијех књига.

У нас је осим југославенске академије знаностî и умјетностî, и ученога друштва у Биограду, књижевнијех заводâ или задругâ, којијех је циљ, да подупиру и шире књижевност; а то су: „Матица далматинска“ у Задру, „Матица илирска“ у Загребу, и „Матица српска“ у Новом Саду, са знатнијем новчанијем средствима у ту сврху.

Али ти заводи више су представници наше поцјепаности, него наше слоге. Већином као да су се окаменили, и мало је успјеха од њихова дјеловања, јер не пружају корјења свога на дубоко и на далеко по пароду, него само у неке слојеве његове; а тому је узрок непрактична основа организације њихове.

И ту се трате средства без основе и без договора тако, да неби чудо било, кад би више тијех заводâ примили се у један мах једнога истоветнога посла књижевнога, а другога ни један.

С тога би ваљало договорно узети у претрес питање, неби ли ове Матице могле сложити се у погледу заједничкога поступања у обављењу задатка свога? Неби ли оне разширити могле дјелокруг свој и умножати средства своја у намјери подпомагања споменутога знанственога рада око издавања систематичне енциклопедије и другијех обћекористнијех књигâ, у договору с југославенском академијом знаностî и с ученијем друштвом биоградским онијем правцем, као што су га попримиле некоје књижевне

задруге у Ческој, које тамо чудеса творе у погледу сврхе им, разпростирања добријех књигâ овога или онога правца. Ческе књижевне задруге основане су на тијем начелима, да сваки члан плати један пут за свагда, или за становите добе, или за читаво вријеме живота, становиту веома умјерену своту у закладу дотичне задруге; па се неки дио главнице и каматâ обраћа сваке године на издавање књигâ, а сваки члан добива на уздарје по један отисак тијех књигâ бадава, од којијех се издаде сваке године по неколико. Закладна имовина умножава се непрекиднијем приступом новијех члановâ.

Такове задруге јесу:

1. *„Dědictvo sv. Jana“* у Ческој с 30.000 члановâ, сваки с прилогом по 10 фор. један пут за свагда, има сада главнице око 200.000 фор. а издало је доселе течајем 30 годишњега обстанка свога најмање 600.000 отисакâ разнијех књигâ *вјерозаконскога смјера.*

2. *„Dědictvo maličkih“* у Ческој с 50.000 члановâ, свако по *два* фор. има главнице око 20.000 фор. издало за *осам* годинâ што постоји, око 80.000 отисакâ разнијех књигâ, намјењенијех за *подуку и забаву младежи.*

3. *„Dědictvo sv. Cirilla a Metoda“* у Моравској, с 20.000 члановâ, сваки с прилогом по 10 фор. има око 100.000 фор. главнице, издало за доба 20 годишњега обстанка свога око 200.000 отисакâ разнијех књигâ *обће поучна и забавна садржаја.*

4. *„Matice lidu“* (пучка Матица) у Златном Прагу, основана има тому сада текар три године, *са сврхом обћега напредка,* има већ око 60.000 члановâ, који плаћају *сваке године* само по *један* форинт, имати ће око 120.000 фор. главнице, а издала је такођер велики број отисакâ књига наведенога обћекористнога смјера.

5. Задруга у Ческој за издавање енциклопедије за поуку дјевојакâ, под насловом *„Kniha dívek českih“*, чла-

пови плаћају по *два* форинта. Обширнијех податакâ немогох добити.

Тако ти се сије сјеме просвјете свакога правца по народу ческом, којега вође и књижевници знаду шта му ваља, па иду за тијем одважном енергијом, а начином практичнијем и за то успјешнијем.

Али не само у погледу књижевности, него такођер односно на благостање материјално, преплетена је ческа зем‌ља и као мрежом замрежана небројенијем задругама у сврху унапређивања ратарства, обртности, индустрије, у сврху ослобођења пука од штокаковијех изјелицâ, великијех и малијех, у подоби туђијех лихварâ и лихварскијех заводâ. Ту су ти небројене *штеђане*, њихове гласовите *заложнице* (Vorschusskassen) кредитне банке, господарска друштва, *ратарске* задруге и т. д. Поменутијем новчанијем заводима иде се управ на то, да се народ ослободи од истога новчанога трга бечкога. Ту ти је већ и задругâ за рад *на фабрике;* а најзнаменитије су задруге ове врсти оне сељачкијех фабрикâ сладора (Bauern-Zuckerfabriken), гдје сељаци дају у име акцијâ на мјесто новца своју возну или ручну тлаку, и сладорни бурак (Zuckerrübe), те су им се ове сељачке фабрике тако понијеле, да сличне фабрике појединијех спекулантâ пропадају, и да је порез од сладора (шећера) и пиве скочио за $1^1/_2$ милион, дочим порез на ракију пада, која се све мање пије.

Ту се види шта је моћи слогом и малијем жртвама, али знањем и умјењем просвјештена пука. Наши људи ће сигурно рећи: „Е, лахко је Чесима, у њих је индустрије, па новацâ.“ Тако сам и ја мислио, и питао сам Чехе, да ли је у њих то великанско напредовање задружне организације њихове *посљедак благостања њихова,* или је обратно *сиромаштво некоје стране народа прави узрок* овога силнога удруживања у народу ческом? Али ми рекоше Чеси са свијех странâ, да је управ ово посљедње разлог и повод том нечувеном развијању и разгранању њихо-

вијех задругâ, да се и сиромашнији пук обрани од невоље своје. *)

А од куда и ческом сељаку разумјевање и повјерење у такове друштвене свезе, ако не из обћените подуке, црпљене у добријем школама, а за тим из књижевности домаће своје? Такову народу већ пропасти није.

Зар се неби дало и у нас напредовати сличнијем правцем ширјега удруживања, нарочито у погледу дјелокруга нашијех већ постојећијех књижевнијех задругâ (матицâ), кад би оне договорно и сложно сегнуле на даље и на дубље у народ, обаливши чим више своту прилогâ за нове чланове своје, те истакнувши као она ческа „Dědictva" практичан циљ односно на обдарење свакога свога члана заиста обће користнијем књигама, какове би биле оне с рада што се овдје предлаже, наша *„Самоука"*?

Кад би нам пошло за руком тијем начином умножати чланове Матицâ. и другијех књижевнијех задругâ, и усредоточити књижевну радњу на корист истијех чланова овијех задругâ, већ би питање наше књижевне трговине само по себи великом страном рјешено било.

Јоштер једну о нашијем Матицама. У њих је обичај, да се у погледу састављања појединијех дјелâ знанствена, па — mirabile dictu — и пјесничкога садржаја, расписује натјечај уз становите награде новчане, и то је као врхунац њихова дјеловања за ширење књижевности наше. Али по искуству другијех народâ управ је тај пут за такове сврхе најхрђавији. Најмање приликује тај начин за дјела смјера пјесничкога; еле ту се очекива од пјесника, да ће он као „par ordre du Moufti" надахњен бити да изради

*) Знаменито је и слабо познато, али жива је истина, да ово удруживање по Ческој само код *Чеха* напредује, а никако му се неће у *Нијемаца* тамошњијех да се шири; — Чеси се и поносе овијем својијем удруживањем, и кажу, да је у њих од неколико година настао посве нов живот, какову се никада надали нијесу. Све се њихове мисли врте око тијех задруга њиховијех и оне су им највише помогле, те су лахко прекужили посљедице пруског рата.

свој комад, или да ће поступати као кројач кад се код њега хаљина наручи. Само је случај, ако се тијем путем што честита постигне. Већ то је не угодно за свакога врстна књижевника кад помисли да од случаја само зависи, хоће ли он баш успјети својијем радом, или не ће ли се одбацити само из обзирâ личнијех или узгреднијех. Тако се тешко нађе тко би уложио у предмет озбиљна труда, као онда, кад би знао, да збиља не ради залуду.

По моме мњењу било би пробитачније, кад би се од стране такова завода позвали поједини списатељи, да се приме овога или онога рада, и то не у кратком и опредјељеном року, него особито у погледу пјесничкијех дјелâ, по удобности и доброј вољи Виле умјетнице, која не прима наруџбинâ на становити рок, него доготавља свој ремек кад је њојзи драго. За чланке у повремене списе ваља само опредјелити награду по табаку, па ће бити прилогâ довољно.

VII.

О књижевној трговини нашој.

Од како се опет пробуди народ наш из дуготрајнога мртвила свога, осјећа се непрестанце превелика потешкоћа при разпачавању и оно мало књигâ што од времена до времена у нас угледа бијели свијет.

Та неприлика дозлогрђе већ списатељима нашијем, еле она управ подсјеца корјен младога и њежнога биља књижевности наше, спутива крила духовнога полета списатељева, и неда му да њима размахне на високо и на широко, на већу корист и слȁву народа свога. Али овако сваки списатељ у неизвјестности о успјеху такова подхвата стрепи гледајући како му виси над затиљком Дамоклеов мач материјалне бриге и неприлике, и он је прави мученик родољубивога настојања свога.

Сада се поведе с више странâ ријеч о уређењу наше

књижевне трговине, па и мени је проговорити коју на темељу властита изкуства о том велеважном питању, управ животном за књижевност нашу. Говорити ћу о њезину садашњем стању у нас, о начину њезине организације у другијех образованијех народа, и о том, како би по моме мњењу ваљало да се она оснује кад нас да задовољава потребама списатеља и читатеља.

Није сумње да је књижевност икојега народа кадра да процвјета само уз добро уређену трговину књижевну. Ако је књига духовно чедо списатељево, то је штампа примаља, а књижарство дадиља његова. Њезин је задатак да га она уз неку праведну награду узме под окриље своје, да га његује и по свијету води, еле оно без ње никуда ни корака.

И ми се надамо да ће настати вријеме, гдје ће и наша књижевност бити сама по себи добра ходилица, па ће онда бити и просиоца, који ће и сами лећети за том нашом кићеном дјевојком, да је удаду и удоме у крајеве друге. Али сада за њезина дјетинства, треба она родитељске његе, ако не ћемо да скапа.

Књижевна трговина је попут сијача, којега трудови обећавају богату жетву на сваком кораку сјетве његове. Жалибоже признати нам је, да је и ова струка радиности у нас без икаква мара. Наше књижарство је с малијем изнимкама тако хрђаво, да се узети може као да га и није, и мало је књижарна, о којијех се неможе рећи: „Подај књиге, па ни књигâ ни новацâ."

С тога је пошла наша књижевна трговина већом страном другијем путем, патриархалнијем. Списатељ разпише уписивање на своју књигу, па шаље предбројене, а кашто непредбројене готове књиге онијем знанцима и другијем родољубима, који бијаху вољни, да се приме разпачавања књиге, и пошаљу му за њих примљене новце. За тај њихов труд поклања им се обично свака једанаеста књига на дар. Тај начин разпачавања књигâ није баш сам по себи

хрђав, дапаче и успјешан, кад се нађе људȋ, који хоће да књигу туре у народ. Али он је веома несигуран, по томе, што списатељу није моћи посвуда наћи човјека, коjему да повјери своје књиге, и који хоће да се заузме око разпачавања њихова. А и неће се списатељу да досађује тиме сваки пут ни најбољему пријатељу. Најгоре је што списатељ никада право незна колико отисакȃ имаш да штампаш, јер и онда кад се књига издаје на пренумерацију, никада ти наш свијет не ће да се пожури с пријавом на рок, него ти се ствар завлачи докле се тисак сасвијем не доготови. Па кад разпошаљеш књигу, није ти дочекати, да новци дођу; а међутим мораш да се задужиш, и да плаћаш за посуђену готовину, лихварске камате.

Тако ти брига о разпачавању књигȃ поједе списатеља. Њему ваља да књигу пише, да настојава око штампе, да у сваком случају тражи своје комисионаре по свијем крајевима србско-хрватскијем, а никада не зна на кога се право ослонити може, гдје ли ће нагазити, па опет да буде: „Ни књигȃ ни новацȃ.“ Списатељ мора да сам разређује и одправља књиге на све стране, да дописује и одговара на стотину и више странȃ, и само што не узме торбу на леђа, па не торбари с књигама по свијету. Срећа његова, ако скоријех годинȃ добије толико готовине, да штампара плати, и рећи се може, да се наши списатељи највише муче само на *корист својијех штампара.*

Ако ли узмемо да трошкови на тисак, књиговежу, одправак и превоз књигȃ на големе оне даљине, за тијем на дарове сабирачима уписникȃ — за књигу од 20—22 табакȃ јаку, што се у нас продаје кашто само по *један* форинат а.—в. — износе *хиљаду* форинатȃ, дакле у најбољем случају (ако пође *двије тисуће* отисакȃ) половицу и више од свега прихода; па кад се помисли да је велики дио друге половице у неизвјестности, хоће ли и када ће новци стигнути ако се књиге и разпачају: тада је бјелодано, у каковом тешком положају налази се наш списатељ при

издавању своје књиге. Дивно је чудо како се нађе људи̂, којима се хоће да себи наваљују такову неприлику на врат. Али то је чудотворна сила одушевљења за срећом и напредком народа свога, па баш с тога и не заслужују такови људи мученичтва тога.

Да је стати па гледати нашему свијету. с каковом је муком и неприликом скопчано издавање и разпачавање сваке наше књиге, неби се то тако на лахку страну узимало, кад изађе какав књижевни оглас, него би се људи сјетили, пожртвовања списатељева, па би га чим боље изпоручили, позивљући један другога и своје знанце, да се нађе чим више уписника̂, па да се списатељу чим више олакша и с врата скине превелика брига његова.

Тако стојимо с нашијем књижарством. А сад да видимо, како је оно организовано у другијех сретнијех народа̂, н. п. нашијех добријех сусједа̂ Нијемаца̂. Пребрајајући множину њиховијех књига̂ што излазе сваке године, и њихове књижаре, па мотрећи њихове међусобне савезе књижарске, црпит ћемо поводне помишљаје за подуку нашу у предмету овом, разбирајући у колико се даде и у нас упоравити она организација књижевне трговине њемачке.

Од какове је обсежности и големе замашности као сила културна, та благословена књижевност њемачка, и у како тјесном савезу она стоји с културнијем напредовањем народа тога, видјети је из гибања књижевности њемачке и умножавања књижарна̂ истога народа за ово прошастијех триста година̂. Изашло је на име године

1589	362
1614	731
1750	1000
1780	2115
1814	2500
1822	4000
1827	5000

1830	6309
1840	7900

њемачкијех књигâ; а може се узети да их сада већ излази око 15.000 сваке године.

С тијем умножавањем књигâ стоји у тјесном савезу умножавање и књижевнијех трговинâ (књижарнâ), којијех је било.

1788 . , ...	200
1820	500
1840	1487
1868	3400

рачунавши овамо књижарне сјеверне и јужне Њемачке, и њемачке покрајине аустријске. У осталој Европи имаду Нијемци сада осим тога 387, у Америци 52, у Азији 3 књижарне своје; и то све у 713 градовâ и варошâ.

Године 1840 било је у

Липском	54.500	душâ, ...	121
Берлин	367.500	„	116
Бечу	560.000	„	48
Стутгарт	44.000	„	37
Франкфурт	56.300	„	36
Њурнберг	46.800	„	32
Хамбург	130.000	„	25
Монаково	106.000	„	32
Хајделберг	13.800	„	8
Дармштат	29.000	„	7
Аугсбург	37.000	„	17
Халле	10.000	„	15
Гота	14.200	„	10
Бреслава	103.400	„	21

Надаље

У Златном Прагу	120.758	душâ .	22
„ Париз	973.000	„ .	506
„ Лондон	2,007.000	„ .	840

књижарнâ.

Њемачка књижарска трговина разлучује се на двије главне гране: књижаре *накладне* (Verlags - Buchhandlungen) и књижаре *трговинске* (Sortiments - Buchhandl.) — *Књижар накладник* купује рукописе, те их штампа на свој рачун, а списатељу плати за рукопис што се погоде. Него с тијем накладницима слабо се помажу и њемачки списатељи, јер они захтевају за свој ризико и труд прекомјерне користи.

Књижари трговци, што узимљу готове књиге од издаватеља у наручбину, добивају *половицу* њихове цијене за свој труд око разпачавања књигâ. То је, дакако, много; али они рачунају одбивши трошкове и награде својијех савезникâ, тако, да од оно 50% њима не преостаје више од $16^1/_8$%.

Разпачавање књигâ по торбарима (colporteurs) није забрањено, али се у Њемачкој држи, да није користно. Друго је разпошиљање уписнијех листинâ (Subscriptionslisten) за повећа дјела, која на свезке излазе, али и тај посао сада слабије иде него некада, јер често се догађа, да започето издавање сасвијем запне, те остане недовршено, и тако се рађа неповјерење.

Него главна је полуга њемачке књижевне трговине то, што свака књижарна њемачка има за сјеверну Њемачку у *Липском*, а за средњу и јужну Њемачку у *Франкфурту* н. М. *Стутгарту*, *Аугсбургу*, свога *комисионара* (којега тамошњега књижара) који јој тамошње послове њезине уз неку годишњу награду обавља, њезин савез с другијем књижарнама тамошњијем подржава, наручбине прима и обавља. Тому свому комисионару пошиља сваки накладник или издаватељ од нове које књиге по неколико отисакâ на оглед као новину (pro novitate) и то за свакога књижара *посебице* пакетирано и адресирано, уз назначење продајне цијене. Комисионар разпошиља те пакете на друге комисионаре изванскијех књижарâ, а ови их обично свако осам данâ по један или два пута одправљају својијем комитентима поштом, или обичнијем превознијем путем. Ако до-

тични књижар по примитку књигâ узтреба их више, него их је добио као у комисију (à condition), тада их он захтјева. Ову наручбину као и све сличне, назначи књижар средством посебнијех штампанијех цедуљâ (Verlagszettel), па их пошаље дотичном комисионару, а овај накладнику (издаватељу). Многи накладници повјере своме комисионару у Липском повећи број књигâ, да их има при руци, ако их тко узтражи. У Бечу су такови комисионари и за покрајинске књижаре читаве цесаревине.

Књижар трговац добива дакле књиге од накладника под увјетом, да му оне књиге поврати, које се до конца године не продаду. Возарину у то име плати од мјеста наставања до Липскога накладник, од туда даље и за повраћене књиге натраг до Липскога дотични књижар трговац, а одтале до накладника опет овај.

Штампане књиге пописују се и биљеже помњиво у штампанијем каталозима, да сваки књижар види, какове су нове књиге изашле, и гдје их је добити.

Концем сваке године закључи се рачун, а о првом ускрсном сајму (Ostermesse) поравнају се рачуни. Али сада од кад постоји у Липском књижарска бурса (Buchhändler-Börse), слабо већ тамо иду извањски књижари на то своје обрачунавање, него се то све обавља на бурси путем онијех комисионарâ.

Продајом књигâ баве се тамо изучени књижари и обични трговци, али има и ученијех људî, који се том трговином занимају.

Кашто се догађа и у Њемачкој, да се књижару као и код нас, даје на неки број књигâ по која у нарави у име његова труда, а то они зову „Parthiepreise.“ Прије је држала свака већа трговина књижарска велик број разнијех књигâ на остави (am Lager), али то је сада јењало, осим што се тиче школскијех књигâ, рјечникâ, класикâ и подобнијех књигâ, од којијех се држи, да ће сигурно проћи. Тијем више држе сада по дућанима повременијех списâ,

особито илустрованијех, који су постали главна струка трговине књижарске. Продају се у велике: енциклопедије, лексикони од конверзације, реални рјечници свијех знаностȋ, учевне књиге знанствене, класици, популарни списи сваке врсти. Белетристика има слабо прође, ако списатељ није на гласу. На мале свезке штампане књиге ишле су неко вријеме добро, али је то минуло, пошто људи увиђају, да је свеједно, платити књигу на више путâ или на једанпут, а прво кадикад и скупље дође. Ово издавање на свезке не желе ни исти књижари, јер имаду много посла с биљежењем купацâ и разашиљањем тијех свезакâ толико путâ. Осим тога скаче цијена такову дјелу ради облогâ, који се за сваки свезак на ново штампају, а за читатеља не имаду никакове вриједности.

За мале књиге штампане у 1000 отисакâ, држи се у Њемачкој да већ продајом од 300 књигâ наплаћују трошак. Велике књиге слабо иду ради *високе цијене* према великом добитку књижарâ.

Та савезна (задружна) организација књижарска у Њемачкој смјера да створи канале, којима је моћи сваку књигу *с веома незнатнијем трошком,* пошиљати по свој Њемачкој симо и тамо, тако да се ти трошкови и не осјећају. То пак бива тијем начином, да се никада не разпошиљају књиге само овога или онога списатеља, од овога на онога књижара, него све заједно; н. п. из Беча се шаљу сви пакети од свијех бечкијех књижарâ на све књижаре у *Липско* и за *сјеверну Њемачку* на један пут, једнијем великијем пакетом или шкрињом (сандуком); а трошак превозни раздјели се на све књижаре саразмјерно тежини појединијех пакетâ, што дакако ове трошкове обаљује до незнатности. Ово ваља да се узме на ум.

У обће увиђа се све више по Њемачкој нужда, да иде књига за купцем, а не купац за књигом. У Бечу ће ти н. п. сваки књижар свакому купцу, за чији стан-знаде, пошиљати књига и умјетнина у кућу на оглед (zur Ansicht),

па ће ти их оставити у кући за који дан, узео не узео; еле сваки знаде, да ће тако прије шта тржити, него да чека на купца у дућану.

У Францезкој и Инглезкој је књижевна трговина такођер прилично уређена, само што се у Францезкој ни на коју књигу не полаже особите вриједности, која није изашла у Паризу. У Италији је већ лошије уређена ова трговина, нити је још посвуда правога савеза као у Њемачкој.

Од књижарске трговине славенске зна се само да је слаба. Руска је више у рукама Нијемацâ, који се држе више њемачке књижевности, а за славенску се мало брине, као да су се договорили, да се славенске књиге не читају. У читавој Русији има сада 413 књижарна. Око пољске настоји подобро њихова емиграција. У Ческој су књижарне попут њемачкијех, али има их и таковијех, које су основане баш на начелу торбарења (colportage). Ово њихово торбарење иде пак на колима од мјеста до мјеста, што је у Ческој лахко. Добри путеви, много варошицâ и великијех селâ, све наблизо једно до другога.

Сравнимо ли сада данашње стање наше књижевности и наше књижевне трговине с онијем у Њемачкој и Ческој, видимо тек јасно, у какову смо хрђавом положају. Али зар неби и ми тврдом и свестраном слогом били кадри, да постигнемо бар понешто бољи успјех сијући сјетву и на овом толи занемареном пољу, од које нам се једино надати обилној жетви у погледу књижевности своје? Та и Нијемци су тога много препатили и прекужили, докле су надвладали све запрјеке по свом народу, разкољеному све до јучер на 38 штокаковијех државицâ и државâ, па ни данас нијесу под једнијем кровом. Ипак су створили крила и окриље народној књизи својој, и отворили путове духовном раду свому на све стране свијета.

Ако наш народ неби те неби хотио бити на руку у том погледу списатељима својијем, тада он неби ни заслужио

да му се рађају. Али ја то не мислим од нашега духовитога народа, у којем се баш у најновије доба буди више него икада самосвијест и тежња за просвјетом и образовањем. И наш народ очекива од својијех првака̂ на пољу просвјете и напредка свога, да ће и они прокрчити и поравнати пут народној књизи својој, а народ ће сигурно пружити помоћ своју, кад види, да је озбиљне воље и практична смјера у настојању нашем.

Питање је само, имадемо ли и ми да кренемо већ сада онијем истијем путем у погледу организације наше књижарске, као што то учинише Нијемци, односно Чеси, па да уредимо наше књижарство на европејску, или да нађемо какав други средњи пут, примјеран нашијем околностима и данашњем стању књижевности наше?

По моме на том свему основаном мњењу ствар је још немогућа, да ми организујемо по народу нашем већ сада книжарне попут њемачкијех, гдје је *њихова садашња задружна књижарска организација настала тек године 1815, али право утемељена тек године 1825.* Узроци ове немогућности јесу ови:

а) што је наша књижевност преслаба, нити би у најбољем случају кадра била, да храни толико књижара̂, колико би их нама требало с обзиром на земљописни положај народа нашега.

б) што наш списатељ није у стању да уступи ни 30—а камо ли 50% од вриједности књиге своје, којој он *не може да удари високе цијене,* као што је то моћи у Њемачкој. Наш свијет држи већ књигу од 20—24 табака у средњој осмини којој је цијена само један форинт а. в. и за коју списатељ има трошка у готову преко 1000 фор., за *скупу*!! У њемачкој књижевној трговини такова књига лахко иде и по *два* форинта.

в) што положај нашијех југославенскијех земаља̂ никако не допушта, да се наша књижевна трговина централизује

само на једном мјесту, него би ваљало тому барем 5—6 мјестâ, ако не и више;

г) што није довољно врстнијех имовитијех књижарâ, у које се моћи поуздати, и који би кадри били да оснују савезе на свијем крајевима народа нашегâ;

д) што наша средства обћењâ, наши путеви, не допуштају ни онакова торбарења каково је у Ческој, еле би кашто „задријемали коњи са колима“ с књижарскијем „кирицијом“ и с књигама гдје у блату, да их неби извукли сви наши књижари. А тешко би се помогли и при „Кушљату граду“ преносећи *књиге*, на „самару преко Босне у Херцеговину!“

Исто тако ми се види неумјестно дапаче штетно монополизовање књижарства у рукама једнога књижара, који хоће да има некакова привилегија у то име од које владе наше, јер ни он није кадар да свој посао онако разграна по свему народу нашему како би то ваљало да се учини, и како је могуће само *диобом овога рада и уступљењем све користи оному, тко је у стању да књиге разпачава* на све стране народа нашег.

Мени се дакле види, као да би за сада, и докле не ојача књижевност наша, најпробитачније било по нашу књижевну трговину, да се она уреди на домаћу, начином таковијем, којијем би се *уклонило оно, што је неприлична и неповољна у досадашњем начину разпачавања нашијех књига, а да би се у начелу задржало и реформирало оно што имаде добра и пробитачна у истом поступању.*

Ово су мане нашега досадашњега књижарства, које би ваљало уклонити:

а) што списатељ нема посвуда, ни у главнијем мјестима свагда поуздана човјека, кому да повјери тај посао; а не ће му се ва вијек да с тиме досађива ни најбољем пријатељу свому;

б) што су превелики трошкови на разпошиљање књигâ на свакога сабирача уписникâ посебице.

Сад ја мислим да је моћи уклонити ове мане наше досадашње књижевне трговине, а задржати оно добра у њој односно на брзо ширење књиге по свему народу и на јевтиноћу књиге и провизије онога тко је разпачава, овијем начином, и то је мој предлог у предмету:

1. У сваком знатнијем мјесту, по прилици међу свако 10—20.000 житеља у истом мјесту и околишу његову, поглавито пак на мјесту столице срезнијех (котарскијех) и окружнијех властî политичнијех, нека обавља посао разпачавања нашијех књигâ обијух писамâ, становит сабирач уписникâ или комисионар, који би се поставио за свагда.

2. Овога сабирача пронаћи ће и поставити у сваком такову мјесту неколико родољубâ, којима је стало до напредка народа свога, и уживају повјерења и угледа у том свом мјесту наставања, и који ће се у обће и сами бринути око успјешна разпачавања народне књиге (као што већ има таковијех родољубивијех задругâ на неколико мјестâ у Банату).

3. Сабирач или комисионар може бити сваки честит, реван и поуздан житељ, познат родољуб; поглавито пак трговац, продавац школскијех књигâ, књиговежа, одправник новинâ или којега књижевнога или учевнога друштва, учитељ и т. д.

4. Гдје се пеби никога нашло, тко би пронашао и поставио такова сабирача, настојати ће око тога родољуби из ближњијех мјестâ, и ако узтреба, предсједник дотичнога најближега књижевнога завода (матице, учевнога друштва, или југослав. академије) путем члановâ истијех задруга и заводâ и т. д.

5. Ови сабирачи стајати ће у непосредном саобраштају с издаватељима књигâ, или онијем заступницима њиховијем, које они у књижевном огласу назначе.

Сабирачи ће на темељу књижевнијех огласâ у свом околишу, сами или по знанцима својијем, ревно настојати око сабирања уписникâ на оглашене књиге, те ће у ту

сврху понуђавати оглашене, или њима готове послане књиге у што широјем круговима; а за њих примљену готовину најдаље за два мјесеца по примитку књигâ доставити издаватељу књиге; и то у обсегу цесаревине австријске средством поштовне напутнице (Postanweisung), или путем трговачкијем.

7. У колико буде нуждно, примати ће сабирачи и даље одправљати на друге сабираче њиховога краја пакете с књигама на ове посљедње управљенијем (т. 11.) и повраћати ће се, истијем путем, неразпачане књиге издаватељима, или куда то они одреде.

8. У име тога труда њихова прима сваки сабирач 15% од готовине за сваку разпачану књигу, и може је сваки одбити и у свом рачуну издаватељу књиге као трошак обрачунати.

9. Трошкове превоза књигâ носи и плаћа унапријед издаватељ књиге сам, у колико је моћи такове унапријед знати; иначе ће их сабирач такођер ставити у рачун издаватељу књиге, или ће их овај платити, како добије глас о изнеску.

10. Сваки издаватељ разпошиља своје књиге за свакога сабирача напосе добро омотане и адресиране уз назначење броја и цијене књигâ.

11. У сва она подалека мјеста, куда пролази истијем путем више таковијех пакетâ за подаље сабираче онога краја, имаду се сви ови пакети с књигама свијех издаватељâ из једнога мјеста, што се истодобно одправити имају, одправити све заједно једнијем пакетом или једном шкрињом (сандуком), и то начином најјевтинијем, и гдје је икако могуће безплатнијем, те ће сабирач трошак разрачунати на све дотичне издаватеље његова мјеста.

12. Они родољуби, који пронађу и поставе сабираче, пријавити ће његова имена предсједничтву југославенске академије у Загребу и ученога друштва у Биограду, а ови

ће се поразумјети, да се та имена сваке године уз исправак промјенâ, штампају и огласе.

13. У осталом стати ће на вољу издаватеља књиге, да уговори с књижарима по већим градовима, да прими у наручбину његовијех књигâ уз исте или друге увјете посебне.

14. Састати ће се неколико списатељâ из свијех странâ србско-хрватскијех земаљâ (најлагље у Бечу) као поузданици осталијех друговâ својијех, да се договоре обширније о предмету, поглавито што се тиче мјестâ, гдје би се имали поставити поменути сабирачи уписникâ, односно комисионари.

Ова организација књижевне трговине не смјера дакако на гомилање књигâ по књижарскијем дућанима, да ту чекају на полицама поређане на купце своје, а у истину дочекавши само рој мољца, да их разточи; него овај предлог иде на то:

а) да се тежиште наше књижевне трговине положи у *сами народ*, у руке таковијех људî, којијех лична познанства допиру у све крајеве и слојеве народа, па су они у непрекидном дотицају с пуком, и с тога им је могуће да без великога труда свога нађу чим више могуће купацâ које оглашене књиге;

б) да се тому човјеку сва корист уступи, коју издаватељ књиге уступити може, и да тако баш он има узрока и са стране материјалне користи своје, да се око разпачивања књиге заузме чим више и успјешније;

в) да се трошкови превоза књига обале на чим мање могуће;

г) да се списатељу причува од свога крвавога труда чим више могуће користи;

д) да се раздјељењем књигâ на чим више сабирачâ од уписникâ, оне тијем размјерније шире по свему народу, и да се њима не поплави један крај, а другому да ништа не остане;

ђ) да се умали ризико, ако би гдје какове штете било;

е) да издаватељ књиге узмогне ударити књизи чим могуће јевтинију цијену, да народ лагље и рађе купује књиге;

ж) да и народ лагље до књиге наше дође.

Тако би наша књижевна трговина сведена била на оно једино спасоносно пучко-господарствено начело, *да између продуцента и консумента има да буде колико могуће мање посредника.*

Чим ће гушћа и по народу боље разастрта бити ова наша књижарска мрежа, тијем ће се више и брже разпачавати књигâ.

Труд сабирача наплаћивати ће се тим боље, чим они ревностније око разпачавања књигâ заузимали се буду. Ако је књига изашла на предплату, ствар је јасна; ако ли се разпачавају већ готове књиге без предплате, то иде кадикад још лагље, јер сватко рађе узме готову књигу, кад је види. Ако шта преостане врате се издаватељу путем којијем одреди. Остаје само питање, шта ће списатељ с књигама, које се тијем путем неразпачају? Одговор је онај исти, као и онда, кад би их био дао обичном књижару, па их он не разпрода; а свакако ће их се девет путâ више и лагље разпачати овако, него по правијем књижарима.

И предложенијем начином пошиљања новаца (у цесаревини австријској путем поштовнијех напутницâ) моћи је приштедјети знамениту своту, еле се може трошком од само *десет* новчићâ послати сваки пут до 50 фор. гдје би иначе морао да платиш до четири и пет путâ толико, кад шаљеш готове новце возном поштом.

Сада узмимо нека нам пође за руком, да нађемо и поставимо збиља у сваком односном мјесту такова књижарскога комисионара, дакле одсјеком њих барем 200, што је код иоли добре воље и озбиљна настојања лахко моћи, тада би се могло рачунати, да ће сваки моћи разпачати

бар 5 до 10 књигâ. Тијем би ујамчено било разпачање од 1000 до 2000 књигâ, те би сваки списатељ могао колик толик мирнијем духом ићи на свој посао, да шта привриједи на пољу просвјете народа свога, знајући да има начина, којијем ће рад његов доћи међу народ по свијем крајевима, па да му се није са свијем бадава кињити око предмета свога, дапаче још и задуживати издавањем књиге.

Предпостављам ва вијек, да се народ не ће посве ограничити на једно или друго писмо, него да ће се наћи људй, који ће увидјети важност и потребу да сматрамо оба писма за средства једне истоветне књижевности обијух народнијех грана и Србâ и Хрватâ.

На народу ће дакле стати, да докаже, јели му збиља на срцу духовни напредак његов, и хоће ли да најдуховитији и најпросвјећенији синови његови жртвују своје вријеме и своје силе духовном бољку његову. А буде ли и мало правога родољубља и разумјевања и важности и задатка књижевнога рада нашега, тада ће успјех бити сјајан и за књижевну трговину нашу, еле једна је с другом у неразкидном савезу.

Ово је пут к важному смјеру, да списатељи бар понешто постигну и материјалне користи од свога теготнога рада.

Од стране државнијех владâ пак неби требало захтјевати никаковијех подпорâ, јер то би само био опет повод нераду од стране дотичнијех књижарâ-чиновникâ, који би само тиме трли главу, како ће доказати, да с добивеном субвенцијом нијесу кадри изаћи.

Једино би ваљало о том настојати, да се у Бечу пронађе који књижар, што би завео честиту међународну књижарну славенску, гдје би и наше књиге нашле своје мјесто.

У погледу увоза нашијех књигâ у Турску, поглавито у Босну, и Херцеговину, ваљало би пак настојати, да се уклоне несносне запрјеке, које се стављају том увозу од стране дотичнијех органâ, еле је жива истина, да се мало

тко усуђује, да на ону страну пребаци књигу и најнедужнијега садржаја, пошто се свака књига већ као такова сумњичи и подозријева. Нека би турска влада у том обзиру поступала онако, како то чине и друге европејске владе, међу које се хоће да броји и влада цариградска.

VIII.

О меценаству наше књиге.

Живио Стеван!

Меценас (C. Cilnius Maecenas) био је римски витез племена етрускога, поузданик цесара Августа, велик заштитник и великодушан добротвор славнијех латинскијех пјесникâ Виргила и Хорацијa; умро је осам година прије нарођења Исуса Христа. Меценас је обесмртио име своје уз имена овијех пјесникâ, као и посвуда гдје се говори о пријатељима и добротворима књижевности и умјетности.

Од тада називље се меценаством дјелотворна љубав и подпомагање књижевникâ и умјетникâ, и оно се броји међу најплеменитије наваде (праве племените страсти, passions nobles) великашâ и другијех људî имовитијех, чији високи дух кадар је да поња и схваћа узвишени задатак списатељâ и умјетникâ народа свога, као просвјетитељâ његовијех, који ужижу и разпаљивају свети огањ духа Божијега, веселе и утјешавају срце људско, и разгаљивају душу милинама умјетности, поглавито пјесничтва, те подижу човјека из земаљскијех низинâ у сунчане висине својијех узорâ.

Сваки народ, који није сасвијем дивљи, имаде таковијех племенитијех носилацâ просвјете и образованости, а имаде и својијех Меценâ, што слове с великодушја према списатељима и умјетницима народа свога.

То је ствар обична у народâ и људî образованијех. Али и у онијех народâ, које смо ми навикли да држимо

за необразоване, у народâ азијатскијех, какови су Турци, Арапи, Перзијанци, Инђијанци, Китајци и т. д. такођер је таковијех племенитијех пријатељâ и добротворâ својијех књижевникâ и умјетникâ.

Бивало је султанâ, везирâ, беговâ и другијех достојанственикâ и богаташâ који су овјековјечили име своје уз име кога тога пјесника или списатеља у народу своме. Славноме перзијанскому пјеснику *Хафису* бијаше Мецен чувени *Џеладин-шах,* као и шахови: *Манссур, Гајаседин,* и онај од *Хормуса.* Исти гласовити *Тимур* (Тамерлан) побједник Туракâ, Перзије и Инђије, посипао је сиромаха дервиша-пјесника Хафиса одликовањима и приказима, знајући врло добро, да ће тијем поступањем прославити себе и предобити срца свијех онијех којијем је Хафис омилио са својијех пјесамâ, и упјевао се у њихова срца, дочим напротив краљ од Језда, којему је Хафис пјесму спјевао, не сјети га се, и осрамоти се у очима источнога свијета, па и он остаде безсмртан, ма да само у хрђаву смислу.

Још горе прође персијски султан *Махмуд Гасневид* с највећим источним епским пјесником *Фирдусијем.* (Рајским, којему бијаше обећао исти султан тисућу дукатâ за сваку тисућу двостихâ својијех прекраснијех јуначкијех пјесама, у народном духу спјеванијех; а кад тамо али његово величанство не свјерова, те мој *„Рајски“* спјева му сјајну сатиру, по којој се знаде не само на истоку, него и по читавом свијету, какав је тврдица био тај кукави султан. *)

Чудновато је то заиста, што бива с пријатељима и непријатељама, с добротворима и с презирачима добријех списатељâ и умјетникâ, а особито пјесникâ. Тко год с њима у озбиљан дотицај дође, тај или се прослави, или се осрамоти, и спомиње се уз његово име, као да је, дотакнувши се одјеће безсамртника, и сам безсамртником постао.

*) „Heldensagen von Firdusi“; њемачки превод од Адолфа Шака. Берлин 1865.

Најславнији султан *Махомед* II. прозван добитником, што је освојио Цариград и том приликом од саме обијести ујапио у Софију цркву, није држао под својијем достојанством, да се сјети списатељâ и пјесникâ, и њих је *тридесет* добивало од њега пензије. Једному перзијскому и једному инђијскому пјеснику пошиљао је Махомед сваке године по тисућу дукатâ. У велике одликоваху такове људе не само при двору султанском, него и код свијех великашâ турскијех. *) Из нашега доба познато је, како одликова и обдари султан Абдул-Мечид францезкога списатеља и пјесника Ламартина, који је написао повјест Османлијâ.

Да јадна ти меценатства у нас, с малијем, дичнијем изнимкама дакако, међу које на славенском југу спада на прво мјесто, као звијезда предходница: славни владика дјаковачки, *Штросмајер.*

Напиши најкраснију књигу, измучи се, излиј у њу родољубиву своју душу, сегни у небеса и дохвати искру огња небеснога да угријеш срца по народу своме; изцрпи знање и мудрост читава свијета, и проспи свјетлост по духовном мраку тужнога народа свога; изложи тиме и удобан положај свој друштвени злоби противникâ твојијех и народа твога: што ће рећи к томе они људи, који су позвани да буду Мецени народне књиге твоје? Та Мецен нашега списатеља већ је онај, тко му једну књигу узме!

Многи, премноги прваши, бољари, достојанственици, богаташи, тако звана „интелигенција“, као и она мртва страна народа твога, којој је књига само артија да њоме сир замотава, дакле мало не сви они, који су господством, имањем, знањем и бројем најјачи у народу твоме, на твоју књигу ни обазрети се не ће, и мало ћеш их наћи међу предбројницима на икоју књигу нашу. Стотина ће их изаћи на бијели свијет да их они ни видјети не ће. Красни спол примити ће књигу народну у руке, па ће је хвалити и нечитану

*) Hammer-Purgstall's Geschichte der Osmanen.

с њезинијех пирлитанијех корицâ, и међу њих стотину једва ће се наћи једна, која ће је пречитати. Није њемачки роман.

Али туђа књижевност, туђи списатељи и умјетници морају се подпомагати, дакако, било то само *„да се човјека окане“!* За личне интересе и сплетке баца ти се злато и у воду хладну, па из загођа пролити ће се златнијем ножем кашто и најплеменитија и најнедужнија крв. Али за народну књижевност није ни пробјене паре!

Има људî који ће нешто и учинити, али без начина и благослова, попут поносите госпе Гавановe, изгорелу кору хљеба на врх попучице. Само да звопо звони.

Има их, а ти су ми најнесноснији, што ће ти узети књигу, али је не читати, него бацити гдје у кут, као онај тобожњи родољуб, што се био предбројио на једну Вукову књигу, па кад му је донесу, а он ти је пољуби, па метне на полицу говорећи: „Лијепа моја књиго, не дирај ти у мене, не ћу ни ја никада у тебе“ — Евала!

Покојни Вук знао је као нитко што је наше меценаство, па сиромах и умрије од те болести. Еле у очи смрти бијаше се задужио издавањем четврте књиге пјесамâ, те обрати се на двије стране, гдје је судио да би било и дужности да га се сјете. Али с једне стране стигне му сасвијем не очекиван одговор, да „нема,“ а с друге близо истога извора *„да се није пронашло молби задовољити.“*

Кад ти мој Вук прими те немилостиве поздраве, нађе се у чуду, и као да му пуче пренатегнута срчана жица, леже из онијех стопâ, да већ не устане, и више не окуси залогаја хљеба. „То ли сам дочекао!“ — „Та је ли могуће?“ То су били посљедњи уздаси за свој народ и своје *пријатеље* (!) веле заслужнога Вука.

Привидно здрав здравцат, сруши се сиромах старина Вук, попут старовјека храста, изнутра већ прладовита с велике старости своје, али с поља још зелена и родовита, све кориснијем родом рађајући докле му не подсијече и оно мало животне снаге, што му под кором би-

јаше, незахвална рука човјечија. Тако се не чине освојавања морална.

Тко је послије смрти Вукове његов и његове књижевне оставштине веледушан Мецен био, знати ће се, докле траје народне књиге наше.

Овијем ријечима смјерао сам да докажем, да је народна књига наша сирота без отца и мајке, која се потуца од немила до недрага, којој ће мало гдје дати да приступи под кров двора господскога, као што се догоди анђелима на прагу двора *богатог Гавана*:

„Какови је тај ваш Бог,
„Кој не може хранити
„Своје слуге код себе,
„Већ их шаље до мене?“

Ал остаје нам та утјеха, да се може и од наше књиге рећи, кад она пође од прага Гаванова и његове поносите госпође „Од самсова бранећи с’“: —

„Сусрете их Стеване,
„Вјерпа слуга Гавана.“

и даде анђелима једино јањешце своје на пут Божији.

Овај наш *Стеван*, он је прави Меценас народне књиге наше! а то је *она свестна родољубива страна народа нашега*, која се не гради Меценом од невоље и без добре воље, него само што *осјећа да чини добро дјело народу своме, и да у срцу своме уважава и признаје заслуге списатеља* и *умјетника свога*, па ће и од сиромаштва свога нешто дати за народну књигу.

Гдје наш *Стево* прискочи својом за појединца незнатном, али у скупу довољно обилном подпором, ту је прави Божији благослов, и списатељу није метанисати пред онима којијем је златно теле Бог.

Таково меценаство из дубљине праве народне свијести, *мало, ал’ из много руку, с благословом у име просвјете и образованости народа свога*, не на приказ, него *на замјену трудова нашијех њиховијем*, од стране људи̑, који су вољни

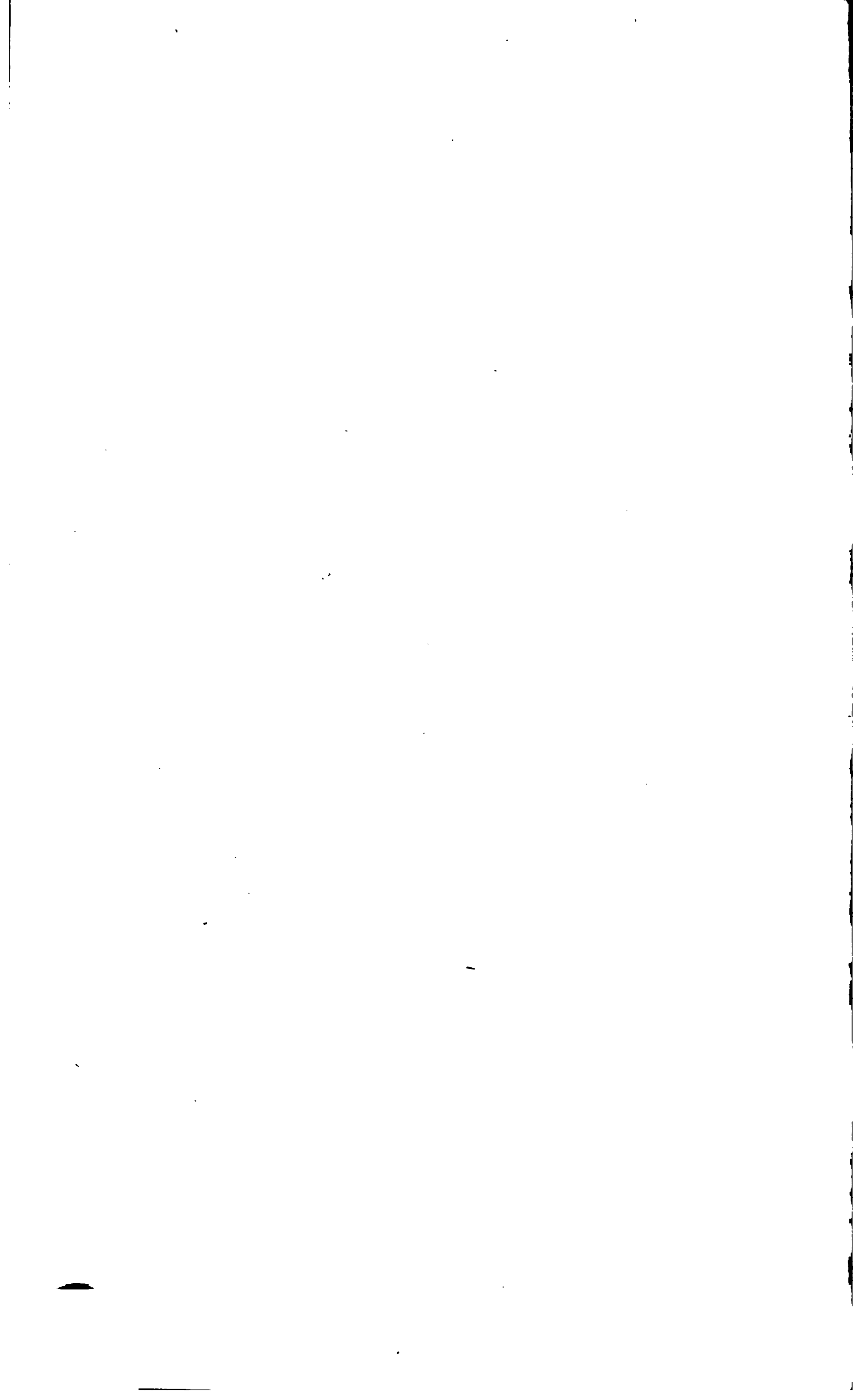
да се подуче и развеселе књигом нашом — таково меценаство пробуђива самосвјест и поуздање духу и срцу родољубивијех радинâ у духовном винограду народа свога, да им се обновљавају орлова крила за духовни полет.

Таково меценаство заклања списатеља од ништења и понизивања, и соколи му душу до праве независности моралне.

Дакле: живио наш Стеван!

Тамо смерају предлози ови. К тој високој мети, браћо, дајте нам се попети, ако знате што је слава и срећа рода свога. И хоћемо ако Бог да.

У Бечу мјесеца Марта 1869.

ПОГРЕШКЕ СЛАГАРСКЕ.

Образ:

7.	редак	15.	озгó	читај:	Умни, мјесто: Узми
8.	»	15.	»	»	из таме, мјесто: из кама
10.	»	11.	»	»	спу̑ти мјесто: да спусти
14.	»	10.	»	»	што мјесто: то
24.	»	6.	оздо	»	образâ мјесто: лицâ
35.	»	15.	озгó	»	нашега мјесто: наша

ПОГРЕШКЕ СЛАГАРСКЕ.

Образ:

7.	редак	15.	озгó	читај:	Умни, мјесто: Узми
8.	»	15.	»	»	из таме, мјесто: из кама
10.	»	11.	»	»	спу̑ти мјесто: да спусти
14.	»	10.	»	»	што мјесто: то
24.	»	6.	оздо	»	образâ мјесто: лицâ
35.	»	15.	озгó	»	нашега мјесто: наша

ПОГРЕШКЕ СЛАГАРСКЕ.

Образ:

7.	редак	15.	озгó	читај:	Умни, мјесто: Узми
8.	»	15.	»	»	из таме, мјесто: из кама
10.	»	11.	»	»	спу̑ти мјесто: да спусти
14.	»	10.	»	»	што мјесто: то
24.	»	6.	оздо	»	образâ мјесто: лицâ
35.	»	15.	озгó	»	нашега мјесто: наша

ПОГРЕШКЕ СЛАГАРСКЕ.

Образ:

7.	редак	15.	озгó	читај:	Умни, мјесго: Узми
8.	»	15.	»	»	из таме, мјесто: из кама
10.	»	11.	»	»	спу̑ти мјесто: да спусти
14.	»	10.	»	»	што мјесто: то
24.	»	6.	оздо	»	образâ мјесто: лицâ
35.	»	15.	озгó	»	нашега мјесто: наша

